یاش تورکستان

تورکستاننگ ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك ده‌قابر-نده‌ن چیغا باشلاغان	اوقتوبر (برنچی تشرین) 1938 (1357 هجری)	سان 107

بو ساندا:

١ — اکمل اکرام چینده‌نده ساویت ملی سیاستیگه قارشی ایکه‌ن — باش مقاله

٢ — تورکستان تورك ملی مفکوره‌سی وه علی شیر نوائی (III) — طاهر

٣ — معارف جبهه‌سنده — عبدالوهاب

٤ — شرقی تورکستان انقلابی اطرافندا (V) — مجدالدین احمد

٥ — تورکستان ساویت جمهوریتله‌رینگ یه‌گی حکومت
وه فرقه باشلوقلاری

٦ — «اوروش خبری» مجموعه‌سیغا جواب — ق.ع. چاغاتای

٧ — مرکزی ختای حکومتی طرفندان قامالغان تورکستانلیلار — توروم‌تای

٨ — دوقتور مجدالدین احمد بیك

٩ — ساویت ره‌ژیمیگه قارشی — ج.

١٠ — موسقوا تهلکه‌سینی کورسه‌توچی آلمانچا بر اثر — تاشبالتا

١١ — بین‌الملل تورموشدان: ١ — چه‌خو-سلوواقیا مسئله‌سی،
٢ — مونخین آڭلاشماسندان سوڭ. — م.

١٢ — مراکش (٢) — کیلیملی

١٣ — تورکستان خبرله‌ری: اوبچی‌ده عکس الانقلابچیلار محاکمه‌سی، یه‌ڭی
قادرولار، زیانچیلار، شرقی تورکستان اهالیسیگه حربی تعلیم بیریلمه‌کچی،
تورکستان چیگه‌ره‌سنده، تورکستاندا قوزغالان.

١٤ — باشقارمادان، توزاتیش.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تورکستان خبری

اویچی‌ده عکس‌الانقلابچیلار محاکمه‌سی

«قیزیل أوزبیکستان»نگ شو یبل ۱۸، ۲۰ وه ۲۱نچی ایوندا باسیلغان سانلاریدا، اویچی رایونیدا ایریسمه‌ت اوغلی یولداش نام بر کشینگ باشچیلغی آستیدا فعالیتده بولغان عکس‌الانقلابچیلار غرویی أوستیده‌ن آچیق محاکمه باشلانغانلغی حقندا اوزونچا معلومات بیریلمه کده در. شو معلوماتلارغا قاراغاندا، ایریسمه‌ت اوغلی یولداش ۱۹۲۵نچی ییلدان بیری اکمل اکرام ایله فیض‌الله خواجه‌لار طرفندان قورولغان عکس‌الانقلابچی ملتچی تشکیلاتغا کیریب ایشله‌ب کیلگه‌ن وه قایسی یرگه بارسا، او یرده قونته‌ره‌وولوسیون تشکیلاتی قوروب فعالیتگه سالیب یوبارغان. مثلا ایریسمه‌ت اوغلی یولداش قاشقادریا، سورخان‌دریا دائره‌له‌ریده وه نامانگان رایونیدا ایشله‌گه‌ن چاغیدا أوز اطرافیغا باسماچی، موشتومزور وه روحانیلارنی توپلاب، اولار آرقالی ساویت‌حاکمیتی وه ساویت ره‌ژیمیگه قارشی ایشله‌مشدر. ایریسمه‌ت اوغلی یولداش اوزینگ زیانچیلق ایشله‌رینی آینیقسا اویچی رایونیدا رواجلانتریب، أوز تیوه‌ره‌گیگه رایون اجراقومیته‌سی باشلوغی اوستابای اوغلی‌عبدجلیل، یر-سو بولومی مدیری عثمانبای اوغلی، اونگ اورونباساری‌مظفراوغلی، رایون ساغلیقنی ساقلاش بولومی مدیری عارف‌بای اوغلی وه شولار سیگه‌ری روس ساویت حاکمیتی وه روس ساویت ره‌ژیمی دوشمانی بولغان کشیله‌رنی توپلاب، ساویت حکومتیگه آنچا اقتصادی ضررلار بیروگه موفق بولالغان ایمش. ساویت غازیتاسینگ بیلدیروینه کوره، بو عیبلیله‌ر ۱۹۳٦/۳۷نچی ییللار ایچیده دولتگه ایکی میلیون سومدان آرتیق زیان کیلترمشله‌ردر.

«قیزیل أوزبیکستان»نگ ۲۳نچی ایوندان تا ۱٤نچی ایولغاچا باسیلغان سانلاری باشقارمامیزغا کیلمه‌ی قالغانیدان، ایسیزکه‌اویچی‌رایونیدا أوتکه‌زیلگه‌ن بویوك محاکمه‌نگ نتیجه‌سی حقندا معلومات بیره آلمایمز.

اکمل اکرام چیندن ده ساویت ملی‌سیاستیگه قارشی ایکه‌ن

«۲۱»له‌ر محاکمه‌سی آوروپا افکار عامه‌سی نظردقتینی همان أوزیگه تارتیب کیلمه کده‌در. «یاش تورکستان»نگ اوتکه‌ن وه بو سانلاریندا انگلیز وه آلمان سیاسی مطبوعاتندان آلیب کیتریلگه‌ن بعضی نمونه‌له‌ر بونگ جانلی شاهدیدر. بو محاکمه‌ده آوروپا مطبوعاتینی آیریچا قزیقترغان نقطه — فیض‌الله خواجه ایله اکمل اکرام کیبی ایکی تورکستانلی ساویت که‌ته‌سینگ او محاکمه‌ده بولغانی‌در. بو ایکی تورکستانلینگ محاکمه چاغی بویونلاریغا آلیب سویله‌گه‌ن نه‌رسه‌له‌ری ساویت روسیادا، حتی «ملی» قوممونیستلار آراسندا دا، ملی استقلال حرکتینگ نه قادار ایلگه‌ریله‌ب کیتکه‌نلگینی وه مهم اورون توتقانلغینی کورسه‌تمه کده‌در.

فیض‌الله خواجه بیله‌ن اکمل اکرام‌نگ ساویت روسیا وه ساویت حکومتیگه قارشی دوشمانلق حرکتله‌رده بولوب کیلگه‌نلیکله‌ری حقنداغی اعترافلارینگ حقیقتغا اویغون بولا بیله‌تورغانی بیزچه کوب محتمل ایکه‌نلیگینی یازیب اوتکه‌ن ایدیك.

۱۹۲۰نچی ییلنگ سه‌نتابر آیی باشندا روس اوردوسینگ بوخارانی اشغال ایتیشیگه بالذات قاتناشقان وه شو اوردو کوچیگه تایانیب بوخارا خلق جمهوریتی حکومتینگ باشیغا اوتورغان فیض‌الله خواجه تیزگنه وقتدانسوك ساویت حکومتیگه قارشی یاشرین‌حرکتله‌رگه کریشه‌باشلایدی. ساویت اوردوسی یارده‌میله بوخارا امیرینی قولاتیب، ۱۹۲۲نچی ییلی باشندا ساویت روسیاغا قارشی یه‌گیده‌ن بوخارا ملی استقلال حرکتی یورگوزوش نیتیله، بوخارادان چیقیب کیتیشکه مجبور بولغان یولداشلاریغا فیض‌الله خواجه‌نگ نیمه سببده‌ن قوشولا آلماسدان قالغانی بو کونگه‌چه آچیلماسدان قالیب کیلگه‌ن بر معمادر. که‌تته سه‌وداگه‌رله‌ر قاتاریندان چقیب، ملتچی «یاش بوخارالیلار» زمره‌سینی تأسیس ایتوچیله‌ردن بری بولغان فیض‌الله خواجه، طبیعی، نه «تولوق»، نه‌ده «یاریم» قوممونیست بولا بیلگه‌ن ایدی. فقط برکره ساویت «ته که‌رله گی» آستیغا

توشوب قالغان فیض‌الله خواجه بو غیر طبیعی وضعیتده‌ن چیقالماسدان قالدی؛ چیقیشغا جسارت ایته‌لمادی.

ایندی اکمل اکرام‌غا کیله‌یلیك. اکمل اکرام بزنگ ایسکی، انقلابدان اولگی ملتچی ضیالیلاریمزدان بولماسا دا، شو ملتچی ضیالیلار هواسندا أوسوب، اوندان نفس آلغان ایدی. اکمل‌نگ ساویتله‌رگه قارشی حرکتله‌رده بولغانیدان بزنگ هیچ خبریمز بولماغان. بالعکس او قوممونیست فرقه قورولتایلاریندا فیض‌الله خواجه وه باشقالارنگ، «فرقه چزیغندان چیقیب کیتیب آداشقانلاریغا» قارشی شدتلی چیقیشلاریله اوزینی تورکستاندا روس پروله‌تار دیکتاتورلغینگ اینگ صادق خدمت‌چیله‌ریده‌ن قیلیب تانیتار ایدی. اونگچوندر، که اکمل‌نگ محاکمه‌ده ساویت حکومتیگه قارشی حرکتله‌رگه قاتناشقانلغینی اعتراف ایتیشی بزنی «عجبا، بوندای بولا بیلیرمی؟» دیگه‌ن سوراق قویوشغا مجبور ایتکه‌ن ایدی. فقط بیز اوز خلقیله قان باغلیلغینی سیزگه‌ن، تورکستان ملی ایده‌آلینی بیرآز آڭلایتورغان وه ساویت حکومتینگ تورکستاندا یورگوزمه‌کده بولغان سیاستی وه به‌سله‌دیگی پلانلاریندان معلوماتی بار هه‌ر بر حقیقی‌تورکستانلینگ روس پروله‌تار دیکتاتورلغی‌طرفداری بولا آلمایتورغانلغی قناعتندا بولغانمیزدان، اکمل‌نگ اعترافلارینی‌دا قسماً حقیقتغا توغرو کیله بیله‌ر دیگه‌ن ایدیك. چونکه یوقاریدا دیدیگمزده‌ك اکمل‌نگ، اسماعیل سعدوقاص اوغلی، سلطان بیك خوجان اوغلی وه باشقالارکیبی، ساویت حکومتیگه قارشی چیقیشدا بولغانیدان بزنگ هیچ بر خبریمز یوق ایدی. موسقوا محاکمه‌سی وقتداغنا «پراودا ووستوکا»، «قیزیل أوزبیکستان» وه باشقا تورکستان غازیتالاری اکمل‌نگ ده وقتیله ستالین بیله‌ن تورکستاندا یورگوزلمه‌کده بولغان ساویت سیاستی مناسبتیله آچیق مناقشه‌گه کیریشکه‌نیگه اشاره ایتکه‌نله‌ر ایدی.

ملی مسئله‌گه عائد بولشه‌ویك مه‌تاریاللاری ایچنده‌ن بیز—نهایت اکمل‌نی عیبله‌وچی منبعنی تاپیب آلدیق، بو ایسه فرانسزچه باسیلیب

چیققان «مارقسیزم، ملت وه مستملکه مسئله‌سی» باشلیقلی ستالین‌نگ «نقطه وه مقاله‌له‌ری» توپلامی‌در. بو کتابدان بز اکمل‌نگ تا او زمان حقیقتاً ستالین‌گه قارشی چیققانینی أورگه‌نمه‌کده‌میز.

حادثه ۱۲نچی فرقه قورولتایینگ ملی مسئله‌گه دائر چیقارغان قرارینی ایشکه آشریش چاره‌له‌رینی قیدیرماق اوچون؛ ۱۹۲۳نچی یلی ۹—۱۲نچی ایيوندا موسقوادا توپلانغان «فرقه مرکز قومیته‌سیله ملی جمهوریت وه أولکه‌له‌ر مسئول ایشچیله‌ری قونفرانسی»ندا بولوب‌أوتکه‌ن. بو قونفرانسدا معروضه اوقوغان ستالین بالخاصه او وقت ساویت حکومتی وه قوممونیست فرقه‌سی دائره‌له‌رینی آنچاغنا «عصبیله‌شترگه‌ن» سلطان علی «مسئله‌سی»گه کوبره‌ك توقتاغان. معلومدر، که سلطان علی «پانتورکیست»، «پان‌اسلامیست»لیك وه «باسماچیلق» بیله‌ن عیبله‌نگه‌ن ایدی. قونفرانسدا ستالین معروضه‌سی مناسبتیله سوز سویله‌گه‌نله‌ر ایچنده تورکستانلیلاردان تورار ریسقول اوغلی؛ سلطان‌بیك خوجان اوغلی ایله اکمل‌اکرام بولغان.

ستالین‌نگ کتابندا بولارنگ نطقلاری کیتریلمه‌گه‌ن، فقط ستالین‌نگ قایتارغان جوابندان اولارنگ نیمه سویله‌گه‌نله‌ری یاخشی‌غنا آڭلاشیلیب توروبدور. مثلاً ستالین تورارنی «فکرچه سلطان علی‌غا باغلی» دیب آچیق عیبله‌ب، «اونگ نطقی باردیقچا آغیر تأثیر قالدیردی» دیدی.

اونوتماسلق‌کیره‌ك، که تورار تا ایسکیده‌ن «تورك ملی اتحادی» طرفدارلغیله عیبله‌نیب‌کیلمه‌کده ایدی، اونگچون ده تورار ایله سلطان علی آرالاریندا «تورکلك» حقندا فکر یاقینلغی بولوشی‌کوب محتمل‌در.

اکمل‌نگ قالایچا سویله‌دیگینی ستالین‌نگ اوز سوزله‌ریله آڭلاتایلق؛ ستالین دیدرکه:

«یولداش خوجان اوغلی یاخشی سویله‌دی. یولداش اکرام اوغلی هه‌م یامان سویله‌مه‌دی. لاکن بو یولداشلار نطقینگ کشینی اویلانتریب قویاجاق بر نقطه‌سیغا توقتاب أوتوشنی لازم تاپامه‌ن. بولارنگ‌ایکیسی ده بو کونگی تورکستان ایله چار زمانی تورکستانی آراسندا هیچ بر

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

فرق یوق ، یالغز مهری گنه أوزگەریلیب ،تورکستان چار زمانیدا نیمه بولسا ، بوکون ده عینی وضعیتده قالدی.» دیدر(١).

«یولداشلار ، اگر بو جهت یاگلیش بولماسدان ، اویلانیب ، توب معناسیغا یتیب سویلەنگەن نقطه بولسا ، او وقت باسماچیلار حقلی وه بیز حقسز تانیلمالیمز؛ اگرده تورکستاننگ چار زمانیداغی کیبی مستملکه ایکەنلیگی توغرو ایسه ، سز أوزلەریگز نیمه اوچون باسما‌ـ چیلار طرفیغا أوتوب کیتمەدیگزلەر ؟»

اکملنگ نطقی هیچ وقت هیچ قایدا نشر ایتلمەگەن؛ بیز ایندی ستالین کتابندان غنا اوننگ ساویت حکومتینی مستملکه سیاستی یورگوزوشله عیبلەب چیققانینی بیلیب توروبمز.

دیمەك ١٩٢٣نچی یلی اکمل ده تورار وه سلطان بیكلەر بیلەن بیر «جبهەده» بولغان. او زمان لەنین تیریك ایدی؛ بولشەویك فرقەسی «فرقه دەموقراسیسی» ، «أوز آرا تنقید» کیبی نەرسەلەرگه امکان بیرەر ایدی؛ ستالین وه فرقه مرکز قومیتەسی ده «مقدس» تانیلماغان ایدی؛ اولارنی أوز آرا ، یولداشچا ، تنقید ایتب بولار ایدی. فرقه مرکز قومیتەسی ده ، ستالین ده کوزگه چرییب تورغان خطالارینی اعتراف ایتەرلەر ایدی. اونگچوندر ،که ستالین «اکرام اوغلی‌نگ فرقه مرکز قومیتەسینی کوزلەب آتدیغی عیبلەرنگ بر قسمینی أوز بوینومغا آلامەن» دیدی. فقط فرقه مرکز قومیتەسینگ ایشلەری جوده کوبلیگیدەن وظیفه‌ـ

(1) «Le camarade Khodjanov, à mon avis, a bien parlé; le camarade Ikramov n'a pas mal parlé. Mais je dois relever un passage dans les discours de ces camarades, un passage incitant à la réflexion. Tous deux ont dit qu'il n'y avait aucune différence entre le Turkestan d'aujourd'hui et le Turkestan tsariste; que seule l'enseigne a changé; que le Turkesten est resté celui d'autrefois, tel qu'il était sous le tsar. Camrades, si ce n'est pas un lapsus, si c'est un discours réfléchi et si la chose a été dite en pleine conseience, il faut dire qu'alors les basmatches ont raison, et que nous avons tort. Si le Turkestan est effectivement une colonie, comme sous le tsarisme... si la chose est vraie, je ne comprends pas pourquoi vous-mêmes n'avez pas rejoint le mouvement basmatche.» (J. Staline. **„Le Marxisme et la Question Nationale et Coloniale“.** Editions Sociales internationales. Paris 1937. P. 208)

سینی وقتلی بەجەره آلمایتورغانینی آلغا سوروب ستالین عذر ایستەدی ، تورکستانلیلار ، بالخاصه اکملنگ عیبلەشیگه قارشی لەنین‌نگ «هەر دائم روس خلقی مدنیتسز ، وه اوننگ مدنی سویەسینی ٢ـ٣ یل ایچنده ایمەس ، حتی ١٠ یل ایچنده ده کوتەریب بولمایدی» دیتورغانینی قالقان ایتب چیقدی.

او وقتدان (١٩٢٣نچی یل) بیرلی ساویت روسیادا مهم أوز‌ـ گەریشلەر بولوب اوتدی.«فرقه دەموقراسیسی وه أوز آرا تنقید»نگ ایزی هەم قالمادی. ستالین «قیزیل تاگری» آتالدی. سوزده گنه بولسا دا قوللانا تورغان «بین‌الملل»چیلیك اورنیغا بویوك روس ملتچیلگی حاکم بولوب کیتدی. «مدنیتسز روس خلقی» دنیانگ ایگ مدنیتلی خلقی دیب اعلان ایتلدی وه ساویتلەر اتفاقینا باغلی بوتون ملتلەر اوگا عبادت ایتیشکه مجبور قیلیندیلار. بونیگله متناسب ، ساویت حکومتینگ مستملکه سیاستی ده تیرەنلەشیب کیتدی. «تورکستان» آتی جوغرافی لغتدەن چیقاریلیب ، بو اسمله مشهور مملکت برقانچا «اوروغ جمهوریتلەری»گه پارچالاندی.

بوندای وضعیت آلدیدا عجبا اکمل اکرام ١٩٢٣نچی یلی ساویت حکومتی سیاستیگه قارشی بیلدیرگەن فکرینی أوزگەرته آلدیمی ؟ یزچه ، او فکرینی اوزگەرته آلمادی. فقط ١٩٢٣ یلغیسی کیبی تنقید اوچون یول قالماغانیدان ساویت حکومتی سیاستندەن ناراضی کشیلەر اوچون یالغز «یاشرین حرکت» یولی قالمشدی. هەر بیر تورکستانلی اوچون ، اوجملەدەن فیض‌الله خواجه بیلەن اکمل‌اوچون‌ده «یاشرین حرکت یولی» اولارنی توغرودان توغرو ساویت حکومتی وه ساویت روسیاغا قارشی «ملی عکس‌الانقلاب»قا آلیب بارمالی در.

فیض‌الله بیلەن اکمل «مسئلەسی»نگ منبعی مەنه بودر. بو مسئله گه بزنگ قایتادان توقتاب اوتوشمزنگ سببی ایسه تورکستان ملی منفعتینگ هەر قاندای موسقوا ایمپەریالیست سیاستیله تمامیله قارما‌ـقارشی‌ایکەنلیگینی

وه بو سیاستنگ فیض‌الله وه اکمل کیبی باشدا روس اوقتوبر انقلابینك «ملتله‌ر آزادلغی» شعارینا ایناناغان کشیله‌رنی هه‌م «عکس‌الانقلاب» وه ملی-سه‌پاراتیستله‌ر قاتار بغا اوتوشکه مجبور ایتکه‌نلگینی وه ایته‌جه‌گینی تاغین بر دفعه تکرارلاب، تورکستانلیلارغا ایسله‌تیب کیچمه‌ك در.

*

تورکستان تورك ملی مفکوره‌سی

وه

علی شیر نوائی(*)

III

علی شیر نوائی یالغز امور دولتنی‌گنه ایمه‌س، بوتون جمعیت تورموشینی تنقید کوزیله کوروچی بر متفکر ایدی. او ملی اجتماعی جمعیت تورموشندا مثبت روللاری ایزینی یوقالتب قویغان قاتلاملارنی‌دا شدتله تنقید ایتوده‌ن چیکینمه‌مشدر. وقتندا ملی جمعیت تورموشمزدا مهم‌گنه اورون آلغان، فقط زماننگ کیچمه‌سیله شکلی دیگیشب جمعیت تورموشندا منفی رول اوینای باشلاغان «ریاکار شیخله‌ر»گه قاراتب یازغان بر پارچاسندان کیچیك بر نمونه:

ای بولوبان صنعت ایله خرقه پوش
شام و سحر ذکر ایله سالب خروش

دیه باشلانغان پارچادا جماعه‌نگ بوتون غیر صمیمی طور، قیلیقلارینی تصویر ایتب کیلب:

بو ایل ایرور بارچا یاماندین یامان
هه‌رنی یوق آندین یامان، آندین یامان.
روزی اوچون مونچا فسونسازلق
نسب أوچون مونچا دعا بازلق
باطن اولوب فاسدر ظاهر صلاح
تاشی مصلایو ایچی مستراح

(*) باشی «یاش تورکستان»نگ ۱۰۴ ـ ۱۰۵ وه ۱۰٦ نچی سانلاریدا.

دیو ایله شیطان اوروبان ایچده جوش
ته‌نگه ملائك پریدین پرده بوش
کوکله‌ك آرامشك و عبیر و طرب
کوکلیده یوز ایت اولوبان گه‌ندیره‌ب
گرچ بولور قلب دره‌م روی کش
آندین آیرماق بولور اوت برله غه‌ش
لیك تاموغ هه‌م بو نیچه‌غه‌شقاحیف
اوت داغی بوخیل ده‌غه‌ل وشقاحیف

علی شیر نوائی زماندا بو صنفغا هه‌ر قاندای بر شکلده تیل تیگیزیشنگ نه دیمه‌ك بولغانلغینی‌دا اونوتماسلیغمز کیره‌ك. بو وضعیته رغماً بو قادار کیسکین بر لسان قوللانابیلگه‌ن بریسینگ هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول ملی انکشافنگ بوتون عنصر، عامل وه مانعلارینی آنیق کوره بیلمیش بر شخصیت بولووی لازمدر.

علی شیر نوائی سوك درجه دیندار بر کشی، حقیقی برمسلمان ایدی. بو جهت اونگ یوقاریدا مضمونینی کیتردیگمز پادشاهنه یازدیغی مکتوبینی نماز - نیاز، ملی وه دینی عرف - عادت بیله‌ن باشلاماسندان دا آچیق کورونمه‌کده‌در. فقط او یوقاریدا دا دیدیگمز کبی دین ایله ملی مسئله آراسنداغی چیکنی وه باغلانشنی دا آچیق آکلامش بر متفکر ایدی. اونگچون ده او دینی نظریه‌سنده ده «بر خلق چین معناسندا دیندار بولابیلو اوچون تاپدیغی دینینی تویاراق آکلایا بیلمه‌لی» دیگه‌ن عمده‌ده‌ن کیتدی. بو استقامتده توشونو اونی توغروچا احمدیسوی‌نگ تورك خلقینی اسلاملاشترو اوچون دینی عمده‌له‌رنی تورك خلقینگ آکلاب تویا بیله‌جه‌گی بر شکلگه قویو کیره‌ك دیگه‌ن یولوناکیتریب چیقاردی. مه‌نه شو مقصدله‌در، که علی شیر نوائی «سراج‌المسلمین»ده اسلامی اعتقادات اساسینی تورکچه یازیشقا اوروندی. «اربعین»ندا قرق حدیث شریفنی تورکچه تفسیر ایتدی. بو قرق حدیث ترجمه‌سینه یازغان قویوداغی مقدمه‌سنده مقصدینی‌دا آچیق کورسه‌تمه‌کده‌در.

ئەۋلاد گۈزۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

حمد اوگاکیم کلام خیر مآل
قیلدی ایلگه رسولدین ارسال
فارسی دانلار ایلابان ادراك (بو نقطه دا جامی‌نگ فارسیچا قرق حدیث ترجمه‌سینه اشاره ایته‌در)
عاری ایردی بو نفع دین اتراك
ایسته‌دیم کیم بو خیل هم باری
بولماغایلار بو نفع دین عاری.

وه ترجمه‌سینگ سوگندا دا:

«یتسه مقصود مدعابیرله
مینی یاد ایتکه‌سین دعا بیرله
که نوائی‌غا اول دعا یتکه‌ی
بلبل روحی‌غا نوا یتکه‌ی» دیدر.

دیمه‌ك علی شیر نوائی بویوك تورکستان تورك شیخی أحمدیسوی نگ قوردیغی ملی تصوف مکتبی غایه‌سی —«خلقنی دینیله‌شیرو وه دینی ملیله‌شترو» نظریه‌سنه ده قاتیشمش وه بو ساحه‌دا قیمتلی خدمتلر کورسه‌تمشدر.

بو تأریخی وثیقه لار بوکونکی خلقچیلق، ملتچیلك، تجدد پرور ملی انقلابچیلغمزنگ تأریخی نیگیزینی قایدا قیدیرویمز لزومینی آچیق کورسه‌تمه کده ایکه‌ن، بز ئه‌لله قایسی یرلرده آداشیب یورویمز. بو آداشقانلیغمزنگ اسبابینی هیچ بولماسا ایمدی برآز قیدیریب، یولومزنی توغرولاشقا اوروناساق هم ملی هم انسانی علمی باقیمدان خیرلی بر ایش کورگه‌ن بولورمز دیب اویلایمه‌ن.

* * *

بو قیسقاغنا ایسله‌توده سیاسی وه اجتماعی تورموشداغی خلقچیلق ملتچیلگینی کوردیگمز علی شیر نوائی فکری وه ادبی تورموشندا دا عینی درجه‌ده موفقیتله یوروشمش، بر مثبت ملی فعالیت کورسه‌تمشدر. بو وادیدا علی‌شیر تورك تیلی، تورك صنعتی وه عمومیتله تورك حرثه انکشاف یولینی حاضرلاو وه اونی لایق بولوندیغی اورونغا ایریشترو هدفیله یورومشدر.

علی شیر نوائی اورتاغا چیققان زمان هر طرف فارسلق روحیله مشبوع رندی تصوفچیلك فکریاتی، ادبیاتی تأثیری آستندا ایدی. بو تأثیر تورك سرایلارینی دا قاپلاب آلغان وه او یرده گویا بو أدبیاتنگ مشکل وه مرکب فکری، فلسفی موضوعلارینگ تورکچه افاده‌سی ممکن بولماغانلیغی قناعتی حکم سوره‌ر ایدی. علی شیر هر نه‌رسه‌دن اول مه‌نه شو یاگلیش قناعتنی ییقوغا عزم ایتدی. بو مقصدله فارس ادبیاتی أستاذلاری آثاریندان تورك سرایلارندا تأثیرلی کورونگه‌ن موضوعلارنی بره‌ر - بره‌ر آلیب تورکچه ایشله‌ی باشلادی. او فکری ادبیات استاذ لارینا قارشی سوك درجه‌ده حرمتکار بولغان نوائی بعضی یازیلارینی حتی «ترجمه» دیب ده آتادی. اونگ بر قانچا اثرلرنده‌گی معین مقصدله ایشله‌نگه‌ن بعضی فارس مؤلفلریله موضوع برلکی وه اوزینگ تواضع اوچون «ترجمه» دیب آتاشلاری سوگرادان أوزی حقندا تورلو یاگلیش حکملر یریلیشینه سبب بولدی. بو حکمله‌رنی بیروچی «علما» وه یاده کورکورینه اونلارنگ یاگلیش حکمینی به‌نیمسه‌وچی ذاتلار آرادا شو «ترجمه‌چیلك»، «تقلیدچیلق»، «اورژینالیته یوقلیغی» کبی حکمله‌ر یریشکه تاپانق بولورلق اوییه کتیف اساسنگ بولوب بولماغانلیغینی آختاریب کورو زحمتنی اختیار ایتمه‌دیلر.

بر اثرنی ایکنچی بر اثردن ترجمه دیب آتایابیلمه‌ك أوچون ترجمه‌گه آلنغان أثرنگ مضمونینی نه آرتیقلق وه نه‌ده که‌مچیلك کورسه‌تمه‌سده‌ن بریلووینه باغلیدر. ترجمه دیگه‌نده بو ترجمه اوستنده‌ن اصل اثر حقندا قطعی حکم بیریله بیلووی ممکن بولمالیدر. بو ترجمه‌نگ اصغری شرطیدر. ایمدی علی شیر نوائی آثارینی ترجمه دیوچی ذواتدان هیچ بریسی اونگ هر هانگی بر اثریله ترجمه ایتیلمش اولدیغی موضوع بحث اثر آراسندا شوندای بر مناسبت کورسه‌ته آلارلارمی ایکه‌ن؟ مقررکه یوق. بولماسا نیچین بوندای حکم بیره‌درلر؟ اثرنی اوقوب، مقایسه ایتب کورو نتیجه‌سنده ایمه‌س، خیالی صورتده هم ده اولده‌ن آلنیب قویغان منفی بر وضعیت تأثیری آستندا بیریلگه‌ن حکم

بیرگەن وە یا باشقاسینىڭ هەر هانکی بر تأثیر آستندا سویلەدیگی حکمینی تیکشیروسز بەنیمسەب تارقاتو جانبارلغینا توشکەن کشیلەردەن باشقا تورلو نەرسە کوتوب دە بولمادیغی کبی بوندای حکملەرنىڭ قیمتیدە تایاندیقلاری علمی اساس ایلە متناسبدر.

نوائینىڭ نظیرە وە یا ترجمە دیب کورسەتیلگەن اثرلەندەن هیچ بریسی أصل دیب توشونولگەن اثرلەرنىڭ عینی بولماغانی بر طرفدا تورسون، نە روحی وە نە دە مفهومی اعتباریلە اونىڭ عینی ایمەسدر. مەنە شوندای ترجمە دیب آتالغان اثرلەرندەن بری بولغان «لسان الطیر» ینی اصل دیب توشونولگەن فریدالدین عطارنىڭ «منطق الطیر»ی بیلەن مقایسە ایتب کورگەن پروفەسور بارتەلس «نوائینىڭ پوئەماسینی طبیعی ترجمە دیب آتاب بولمایدر. نوائی اثری (لسان الطیر) بوینچە عطارنىڭ هیچ بر اثری (او جملەدەن «منطق الطیر») حقندا حکم بیریب بولمایدر. حتی اونىڭ (عطارنىڭ) آثارندان قاراقتەری اعتباریلە نوائینىڭ «لسان الطیر»ینە یاقلاشتریلا بیلەجەك بریسی دە تاپیلمایدر» دیدر. عینی تدقیقچی سوزینە دوام ایتب «نتیجەدە عطارنىڭ پارلاق شهرتی توشکەنینی دە انکار ایتب بولمایدر. نوائینىڭ (عینی موضوع اوستندەگی) اثری داها مادی، داها بای، داها راسیونەل بولوب چیقدی. عطارداغی لطیف فانتازی یرینە نوائیدە منطق کیچدی. عطاردا اولدوقچا ضعیف کورونگەن دیداقتیق تمایلی نوائیدە داها کوچلو، داها صریح کوروندی. بو ایکی شاعرنىڭ شخصیتی دە بر برندەن بوتونلەی باشقادر. اونىڭچون دە عینی موضوع أوستندەگی اثرلەرینىڭ عینی چیقماغانلیغیدا کیمسەنی حیرتلەندیرمەمەلیدر» دیدر. (روسچا «میرعلی شیر» نام اثرگە مراجعت ایتیلسین).

عطار ایلە نوائی آراسندا شخصی تمایللەری اعتباریلە کوب بویوك فرق بولغانی کبی ملی منسوبیتلەری اعتباریلە آرالارنداغی روحی فرقدا آز ایمەسدر. نوائی تورك روحینىڭ فلسفی محصولینی بیرسە، عطار دا فارس روحینی تموج ایتدیرەدر. بو حالدا ایکی اثرنىڭ آیریلیغی، هەر

ایکیسینىڭ دە اوزینە مخصوص «اورژینالیتەسی» بارلیغی انکار ایتیلە آلادرمی؟ اوبە کتیف کوروشدە طبیعی یوق!

نوائینىڭ ترجمە، تقلید وە یا نظیرە دیب آتالب کیلگەن بوتون آثارینی برەر-برەر آلب تیکشیرسەگز عینی نتیجەگە باریب چیقاجاقسگز. مثلا او هیچ بر اثرنىڭ فارس روحینىڭ خصوصیتی بولغان رندیلگی، رندی فلسفە نظریەسینی بەنیمسەمەمشدر. تیرسنچە او تورك روحینا اویغون اخلاقی فلسفی آقیم یاراتیشقا اورونمشدر. باشقا جهتلەرندەن قطع نظر بو قاداری أوزی بر اورژینالیتەدر. بو قاداری أوزی آچیق کورسەتب تورادرکە ایمدیگەچە نوائی حقندا بیریلب کیلە یاتقان حکملەرنىڭ کوبچیلگی اونىڭ آثاری، مفکورەسی وە تورموشی بیلەن یاقیندان تانیشیب بیریلگەن حکملەر ایمەسدر. بر مسئلە وە بر شخصیت حقندا بالخاصە منفی بر حکم بیرەبیلو أوچون کوب آنیقلاب تیکشیرو لازمدر. تأسف، کە علم آداملاری آراسندا دا کوپنچە بو مهم نقطە کوزەتیلمەی قالادر. ایمدی نوائینىڭ بو حرکتندەن أصل مقصدی نە اولابیلیردی؟ دیگەن بر سورغو أوز أوزندەن کیلب قالادر. بونىڭدا جوابینی نوائینىڭ بوتون حرکات، فعالیتندە حاکم بولوب کیلگەن ملی مفکورە مسئلەسندە قیدیرمالیدر. او بو حرکتلە هەر نەرسەدەن اول تورك فکری ادبیاتینا تورك روحی، تورك رنگی بیرمەکچی، بونىڭلە بر طرفدان تورك فکر ادبیاتی وە بو آثارنی ایچنە آلغان تورك تیلی، تورك ادبیاتی، تورك حرثینىڭ موقعینی کوتەرمەکچی، ایکنچی یاقدان یات تأثیر آستندا پاسلانیب توغرو ملی یولدان آداشیب، ملی حرث قیمتی حقنداغی ایمانی ضعیفلەنب کیتکەن سرای دائرەسی میەلەرینی تازالاب توغرو ملی یولغا سالماقچی ایدی. او حقیقتاً دە بو ایکی مقصدندا دا حقیلە موفق بولدی. دیمەك طرز حرکاتی دە توغرو ایدی.

نوائی وە اونىڭ آچدیغی فکر مکتبینىڭ بای ادبیاتی سرایلارداغی تورکچەگە قاراشنی أوزگەرتدی؛ ایسکیدەن بیری «تورکچە وە تورك صنعتینىڭ سرایلاردا اورون آلووینا مانع بولوب کیلەیاتقان، مرکب

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

فلسفی موضوعلارنی تورکچه أفاده ایتب بولمایدر» دیگەن یاکلیش ذهنیتنی ییقدی وه تورکچەنگ أنکشافنه سرای وه سرای طبقەسی ذهنیده کینگ زمین حاضرلاغان بولدی. نوائینگ بو ساحەداغی موفقیتی درجەسینی هەر نەرسەدەن آرتیق، کوب اوزلامایچا یتیشه باشلاغان حتی نوائینگ ده جسارت ایته آلمادیغی ملی وزنده شعر یازوغا قادار کیتکەن کشیلەرنگ شو سرای اهلی ایچندەن چیققانلیغی آچیق کورسەتمه کدەدر.

نوائی اثرلەری تیشقی محیطدا تورك ادبیاتی وه تورکچه گه قارشی علاقه اویغاتدی. نوائی آثاریله تانیشماق ایسته گەن فارس، هند وه باشقا محیطلاردا تورکچه اورگەنو هوسی آرتب، اونگ یوللاری قیدیریلب وسائطی حاضرلانا باشلادی. بو نقطەنگ اهمیتینی حقیله تقدیر ایته بیلمەك اوچون یوقاریدا نقل ایتدیگمز تورك سرایلارنداغی تورکچەنگ موفقینی وه اوگا قاراشنی ایسلەشمز کیرەك.

نوائی تورك تیلی وه تورك حرثینی مدافعه ایشینی علمی شکلده اورتاغا قویماقچی بولغان کورەشچەن ملتچی بر عالمدر. او «محاکمة اللغتین»نده ایستەر «لەکسیقون» (لغت) ایستەر ده غرامەر قومبیناسیونلاری باقیمندان فارسیچادان کوب بای بولغانلغینی مثاللاریله اثبات ایتیشکه اورونارکەن، اسلوب وه ادا جهتندەن ده تورکچەنگ فارسیچاغا فائقیتینی آلغا سورەدر. او بو مقایسەسینی کوب دفعەلار ادعا ایتیلدیکی کبی فارسیچاغا دوشمانلغندان یوروتمه کده بولماسدان، صرف علمی حقیقتنی اورتاغا آتیب، أوز ملی محیطنداغی یاکلیش فکرلەرنی بیتریب، أوز محیطدا أوز ملی تیلی وه ملی حرثینگ انکشافی زمینینی حاضرلاماق مقصدینیغنا کوزەتمشدر. ذاتاً أوز ملتینی سیومەك باشقا بر ملتکه دوشمانلقنی ایجاب ایتدیرمەدیگی کبی اونگ ترقی وه انکشاف زمینینی حاضرلاشغا اورونماق، حقینی، منافعینی قوروماق دا باشقاسینا دوشمانلق معناسندا آڭلاشیلا آلمایدر. او ذاتاً اثرنده أوز فکر وه مقصدینی دا آچیق آڭلاتما قدادر.

«تورکنگ ستم ظریف ییگیتلەری آسانلققا بولا فارسی الفاظ بیله

نظم آیتورغا مشغول بولوبتورلار. اگر کشی یاخشی ملاحظه وه تأمل قیلسا چون بو افظده مونچا وسعت وه میدانیدا مونچا فسحت تاپیلیر. کیرەك کیم موندا هەر نوع سخن کذارلیغ، فصیح کفتارلیغ، نظمسازلیغ وه فسانه پردازلیغ آسانراق بولغای. وه واقع آسانراقدر. آندین سوگرا کیم تورك تیلینگ جامعیتی مونچا دلایل بیله ثابت بولدی. کیرەك کیم بو خلق آراسیدین پیدا بولغان طبع اهلی صلاحیت وه طبعلارین أوز تیللەری تورغاچ اوزگه تیل بیله ظاهر قیلماسالار ایردی وه ایشکه بویورماسالار ایردی.»

«بو احتمالغا خود یول بیرسه بولماس کیم تورك اولوسینگ خوش طبعلاری مجموعی سارت تیلی (یعنی فارسی) بیله نظم آیتقایلار وه بالکل تورك تیلی بیله آیتماغایلار».

بو صورتله مقصدینی آچیق کورسەتمه کده بولغان مؤلف اثرینگ سوڭندا «خیالیمغا مونداق کیلور کیم تورك اولوسی فصیحلاریغا اولوغ حق ثابت قیلدیم، که أوز الفاظ و عبارتلەری حقیقتی وه أوز تیل—لغتلەری کیفیتیدین واقف بولدیلار. فارسی گویلارنگ عبارت وه الفاظ بابیدا طعن قیلور سرزنشیدین قوتولدیلار.» دیمه کله هدفینی ده آچیق آیدین سویلەب کیچمه کدەدر.

نوائی تیلچیلگی عمدەلەرینی بوکونکی ۲۰نچی عصرداغی تیلچیلگمز ده تعقیب ایتمه کده بولوندیغمز عمدەلەرله سالیشتریب کورگەندەگنه اونگ ملی اولدیغی قادار دا علمی بولغان پرەنسیپی حقیقی شکلنده کوزومزگه کیرەدر. اگر ده بزا بوکونکی تمثیل وه مدافعه ایتدیگمز عمدەلەرله أوزیمزگه ملتیچیلك وصفینی طلب ایتەتورغان بولساق، نوائیگه بو حقنی آرتیغیله بیرمەك لازم کیلەدر.

حیاتی فعالیتی بیلەن تورکستاندا خلقچی تورك ملی مفکورەسینی هەر جهتدەن ایشلەب اوگا قطعی فورمینی بیریب، اونی، یات تأثیردەن تازالادیغی سرایلارغا قادار کوتوروب حقیله ملی تورموشنگ تملی

ایتب اورناشترغان وزیر اعظم امیر علی شیر ایسه تورك تیلی ، تورك صنعتی وه تورك حرثینی معروض اولدیغی حقیرلقدان قورتاریب ، اوگا لایق بولوندیغی موقع ، مستحق بولوندیغی حرمتنی قازاندیرغان متفکر ، شاعر علی شیر نوائی ایدی. اونگچون ده علی شیر نوائی تورکستان تورکینگ تا ۱۵نچی عصردا یتیشترگه‌ن اکوره‌شچه‌ن بویوك بر ملتچیسیدر.

طاهر.

*

معارف جبهه‌سنده

۱۹۳۸نچی ییلنگ اورتالارندا چیققان ساویت غازیتالاری تورکستانداغی معارف جبهه‌سی منظره‌سینی توبه‌نده‌گیچه کورسه‌تمه‌کده‌در:

«سوتسیالیستیك قازاغستان»نگ شو ییل ۱۸نچی ایون تأریخلی سانندا ، باش مقاله‌سنده بیلدیریلگه‌نیگه قاراغاندا ، ۱۹۳۸نچی ییلی قازاغستان شهرله‌ریده ۱۵۷٤۰ بالا سیغاتورغان ۳٦ مکتب بناسی سالینو کیره‌ك. آوولاردا ایسه یه‌گیده‌ن ٤٥ مکتب سالینب ، أوتکه‌ن ییللار بیتمه‌ی قالغان ۱۵ مکتبنگ قورولوش یوموشی آیاقلانو کیره‌ك. بولار دولت بودجه‌سیله سالیناتورغان مکتبله‌ردر. قولخوز ، ساوخوزلارنگ وه أوندوروش «قرساو-صنایع» اورونلارینگ تشبثی ایله سالینا یاتقان مکتب قورولوشلاری مونگ سیرتندادر. آلما-آتا غازیتاسینگ بیلدیروینه کوره ، قازاغستان شهرله‌رنده دولت بودجه‌سیله سالیناتورغان مکتبله‌رنگ قورولوش یوموشی شو ییل ایونینگ ۱۰یغا قادار غرافیك بویونچا ۷۵ فائض اورناتیلمالی ایکه‌ن ، اونگ ۳٦،۹ پروسه‌نتی گنه به‌جه‌ریلمشدر. قازاغستان کوله‌منده‌گی بعضی شهرله‌رده مکتب قورولوشی یوموشینگ قاندای بارایاتقانینی کورسه‌تمه‌ك اوچون ایون اورتاسندان ایکی کون سوگرا چیققان آلما-آتا غازیتاسی توبه‌نده‌گی متاللارنی بیرمه‌کده‌در: سه‌مه‌ی شهرنده‌گی ۳۸نچی مکتبنگ قورولوش یوموشی ۹،۵ پروسه‌نت ، أوستکه‌مه‌نده‌گی ۲۵نچی مکتبنگ ۳،٤ پروسه‌نت ، قزیلجار شهرنده‌گی ۵۱نچی مکتبنگ قورولوش یوموشی ایکی (۲)پروسه‌نت گنه به‌جه‌ریلمشدر. بالخاش شهرنده‌گی ٤٧نچی

مکتبنگ قورولوش یوموشینا ایسه ایونگ اورتاسیغاچا باشلانماغانلغین خبر بیروچی ساویت غازیتاسی: «آوولاردا سالیناتورغان مکتبله‌رنگ یوموشی سویله‌وگه هم تیکمه‌یدی. قاراغاندی ایله آلما-آتا تیوه‌ره‌گنده‌گی آوولاردا یالغز ایش باشلانمشدر. باشقالاردان معارف قومیسارلغینگدا خبری یوق» دیدر.

أوتکه‌ن ییللاردان بیتمه‌ی قالغان مکتبله‌رنگ قورولوش یوموشینگ قاندای «آیاقلانا یاتقانینی» أورگه‌نمه‌ك أوچون ساویت غازیتاسندان کوچورولوب کتیریلمه‌کده بولغان شو خبرنی اوقنگ: «قوغالی آودانینگ اورتالغندا (مرکزنده) أوتکه‌ن ییلی براورتا مکتب سالینا باشلاب ، یوموشی آیاقلانمای قالیب ایدی. شونگ یوموشی بو ییلدا قولغا آلینمای‌اوتور. بو مکتبنگ قالغان یوموشلارینی آیاقلاو أوچون ۳۰مینگ سومچا آقچا کیره‌ك ، بو آقچانی بیروچی یوق. أوتکه‌ن ییل آوددان آقارو قومیته‌سی ایله اوقو بولومی مکتب ایشینی بتیرو اورنینا اوگا آجراتیلغان یوموش مه‌تاریاللارینی باشقا طرفغا تارقاتماقچی بولغان. بولای کیتسه اوقوچیلار مکتبسز قالادی...» («سوتسیالیستیك قازاغستان» ۳۸ .٦ .۲۰).

أوزبیکستاندا ۱۹۳۸نچی ییل ایچیده ۸۲ مکتب وه ۱۱ یاتاقخانه سالینیشی کیره‌کلگینی خبر بیروچی «قیزیل أوزبیکستان» غازیتاسی (٦.٦.۳۸ تأریخلی سانندا) بو ۸۲ مکتبده‌ن آنجاق ۳۵یده ایش باشلانغانلغین بیلدیریب ، «أوتکه‌ن ییل پلاندا کورسه‌تیلگه‌ن مکتب بنالاریدان ۲۰ ته‌سی بیتمه‌ی ۱۹۳۸نچی ییلغا قالغان ایدی. برنچی گه‌لده قولدان چیقاریلیشی کیره‌ك بولغان بو بنالاردا ایش هه‌لی هم سوست بارایاتیر» دیمه‌کده‌در.

«قیزیل أوزبیکستان»نگ ٦.۸.۳۸ تأریخلی سانداغی باش مقاله‌ده: «برنچی آوغوستغا قادار توپلانغان معلوماتغا قاراغاندا ، مکتب سالو پلانی ۲۵،۸ پروسه‌نت به‌جه‌ریلگه‌ن. اوقو ییلیغا تاییارلیق کوروش مدتینگ تورتده اوچ اقسمی أوتوب کیتدی. مکتب بنالارینی قوروش ایسه سیکین بارماقدا. قالغان ساناقلی کونله‌رده مکتب بناکارلق ایشله‌رینگ ۷۵ پروسه‌نتینی به‌جه‌ریش کیره‌ك ، بو هه‌زیل گه‌پ ایمه‌س» دیب یازیلماقدادر. دیمه‌ك

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

أوزبيكستاندا مكتب قوروش ايشلەرى قازاغستاندان دا ياماراق باراياتير.

۱۹۳۸نچى يىل ايچيده توركمەنستاندا هەر برى ٤۰۰ اوقوچى سيغارليق ۱۵ مكتب سالماق كوزده توتولغانلغينى بيلديروچى «ساويت توركمەنستانى» غازيتاسى، ۳۸ .۸ .۵ تأريخلى سانندا، بولاردان هيچ برينڭ سالينب بيتمەگەنلگينى آيريچا قيد ايتب، كەركى شهرنده سالىناجاق مكتب يوموشينڭ ايسه آنجاق آلتى (٦) پروسەنتى بەجەريلديگينى يازيلماقدادر. يەنە عينى ساويت قايناغندان أورگەنديگمزە كوره، هەر برى ٤۰۰ اوقوچى سيغارليق ۱۵ مكتبدەن باشقا، ۱۹۳۸نچى يىل ايچيده توركمەنستان كولەمنده پلان بويونچا، هەر برى ۲۸۰ اوقوچى سيغاتورغان ۱۲ مكتب سالينماليدر. ۱۰نچى ايولغاچا بو مكتبلەر يوموشينڭ آنجاق ۳۸ پروسەنتى ايشلەنە آلمشدر. ديمەك مكتب ساليش ايشلەرى موندا دا تاشباغا يوروشيله ياواش باراياتير. بولشەويكلەرنڭ كوپورتوروب، ماقتانيب «آوروپاچا مكتبلەر» قاتاريغا كير گيزيب يورگەن مكتبلەر حقندا غازيتا بيتلەرنده شو سطرلارنى اوقوماقداميز:

«قهقه رايوندا مكتب تعميراتى ايشلەرينه هنوز باشلانمامشدر. ۱۹۲۵نچى ييلى مانه اوباسندا بر مكتب سالينمشدى. بو مكتب ايمديگەچه تعمير ايتلمەمشدر. بر طرفى ييقيلماق أوزرەدر. دوشەمە وە تاملارى بوزولمش، پەنجەرەلەرى اورنينا تاختا، تيمير، كاغاز قويولمشدور.

جوجه، آقچا دەپه، ماخمال دەپه، دوشاق وە يەنە برنيچه اوبالاردا شولار كبى تعميراتغا محتاج مكتبلەر كوپ. اما بولارنڭ هيچ بريده تعميرات باشلانمامشدر.

دەناو رايونيدا ۲۰ مكتب بار. شولارنڭ يالغز ۵ى آوروپاچا سالينب، بولارنڭدا آنجاق ايكيسى تاختا دوشەمەلى...

قيزيل آروات رايونينڭ قوچ اوباسندا بر مكتب بولوب، بو دا ييقيلمشدر.» («ساويت توركمەنستانى» ۳.۸.۳۸).

*

معلملەرنڭ وظيفەلەريگه ياراب - ياراماسلغينى تيكشيرو ايشى يغنى

بعضى ساويت غازيتالارندا «اوقوتوچيلارنى آتتەستاتسيادان أوتكەزو يوموشى» ديب آتالاتورغان اوقوتوچيلارنى سيناو ايشى بو ييل دا دوام ايتديريلمەكده وە نتيجەلەرى نشر ايتلمەكدەدر.

شو ييل فيورالنڭ برى ايله ۱۵ى آراسندا قيزيل اوردا آوداننداغى باشلانغيچ وە اورتا مكتبلەرنڭ ۳٤۷ اوقوتوچيسيدان ۱۳۹ى سيناودان اوتكەزيليب، بولاردان يالغز ۱۵ى اورتا مكتبلەردە وە ۵۵ى باشلانغيچ مكتبلەردە اوقوتوغا حق آلابيلمشلەردر. ۵۲ آدام يیتەرليك بيليمى بولماغانلقدان، اوقوتوچيلق يوموشندان معلوماتينى كوتەرو شرطيله، وقتنچا وظيفەسنده قالديريلمشدر. ۱۷ معلم اوقوتوچيلق يوموشيغا يارامسز ديب تاپيليب يوموشدان بوشاتيلمشدر.

«باشلانغيچ مكتبلەردە اوقوتوب يورگەن بر قاتار معلملەرنڭ تورت عملنى ياخشى بيلمەيتورغانلغى، گاه برەولەرينڭ (۳ - ٤ قلاسلارنى اوقوتوب يورسەلەر داه) ۱ - ۲ قلاس كولەمندە دە بيلملەرى يوقلغى آنيقلاندى! اورجونيكيدزه آتنداغى اورتالاو مكتبنڭ آتتەستاتسياغا توشكەن ۵ معلمينڭ برى دە اوقوتوچيلق حقينى آلالمادى. حتى مكتب ديره كتورى باى‌محمداوغلى‌نڭ دا ۲نچى قلاس كولەمنده بيليمى يوق ايكەن. ساباق بيرو ايشلەرندەن بولارنڭ هيچ قايسيسينڭ خبرى يوق. بونگديك حال «قيزيل سابان»، «نوغاى قورا» مكتبلەرنده دە آچيلدى... سيناوغا تارتيلغان معلملەر ايچندەن كوندەليك سياسى ايشدەن هيچ بر خبرى يوق، غازيتا - ژورنال ديگەننى بيلمەيتورغان آداملار چيقدى. حتى ساويتلەر برلگنده نيچه اتفاق جمهوريتى بارلغن، قازاغستاننڭ قانداى ولايتلەردەن قورولاتورغانلغن بيلمەيتورغان، اسپانيا ايله ختايدا قانداى وقعەلار بولوب ياتقانلغن بيلمەيتورغان آداملار بولدى...» («س. قازاغستان» ۲۲.۳.۳۸).

معارف قوميسارلغى ايله مكتبلەر داها توغروسى اوقوتوچيلار آراسنداغى مناسباتنڭ قالاى ايكەنلكن آڭلاماق اوچون ساويت غازيتاسينڭ شو خبرينى برابر كوزدەن كيچيرەيليك: «اوقو قوميسارياتندا اوقوتوچيلاردان توشكەن چاقيملارنى قاراو ايشى هەلى ترتيبكه سالينماغان.

بوندا چاقیمنی (شکایتنی) قاراو ایشی اینسپەکتورلەرگە قوشومچا یوموش سیراسندا تاپشیریلغان. . . حاضر اوقو قومیساریاتندا ۱۹۳۸ نچی یيلنگ نویابرندە توشکەن چاقیملارنگ قارالمای یاتقانلاری بار. اوقو یيلینگ باشندان بیری اورتا مکتبلەر باشقارماسینا توشکەن ۳۱۲ چاقیمدان اوستومیزدەگی یيلغی فیورالنگ ۲۰سیگەچە ٥٤ چاقیم قارالغان، ۲۰۲ چاقیم ولایت اوقو بولوملەرینە جیبەریلگەن. ولایت اوقو بولومنە جیبەریلگەن چاقیملارنگ أوتکەن یيلغی نویابر، دیقابر آیلاردان بیری جوابسز یاتقانلاری کوپ...» («س. قازاغستان» ۳۸ .۳ .۲۰).

أوزبیکستاندا ۱۹۳۸نچی یيل برنچی آوغوستغاچا ۲۰ ۰۰۰ اوقوتوچی یوقلامادان أوتکەزیلمەلیدر. قاراقالپاغستاندا ایسە شو یيل برنچی مایغاچا بر یاریم میگگە یاقین اوقوتوچی تیکشیرودەن أوتمەلیدر («قیزیل اوزبیکستان» ۱۵.٤.۳۸). فقط بو تیکشیرولەر نە أوزبیکستاندا وە نەدە قاراقالپاغستاندا قانیقارلیق روشدە ایمەس، باشقا بر استقامتدە أوتکەزیلمەکدە ایمش: «بعضی بر آتتەستاتسیا قومیسیالاری اوقوتوچیلارغا بیواسطە علاقەسی بولماغان، یاکە اوقوتوچینگ بیلیمینی، پارتیا وە حکومت ایشیگە صداقتینی تیکشیریش أوچون هیچ قاندای ماتەریال بیرمەیتورغان ایلماقلی سواللار بیرەدیلەر. مثلا تاشکنددەگی ۳نچی مکتبنگ تیل اوقوتوچیسیغا اونگ أوز فنیدەگی علمی سویەسینی، مەتودیکاسینی اطرافلیچا تیکشیریش اورنیغا، «تروتسکیچیلەر محکمەسیتوغروسیدا چیت ایل مطبوعاتیدا نیمە یازیلغان؟» دیگەن مضموندا سوال بیریب، جواب قایتارالماغانی اوچون اوقوتوچینی قزارتیریشغا حرکت قیلغانلار» ایمش.

تورکمەنستاندا ۱۹۳۷/۳۸نچی اوقو یيلی ٤ ٤۳۷ معلم بارلغی سویلەنەدر («ساویت تورکمەنستانی» ۱۱.۸.۳۸). فقط بو ٤ ٤۳۷ معلمدەن ایمدی قانچاسی قالغان، اونی تورکمەنستان معارف قومیسارلغندا اوتورو-

چیلار دا آنیق بیلمەیتورغانغا اوخشایدیلار. ش. دوردی اوغلی نام بر مخبر ایشدەن قولانغان معلملەر حقندا شو معلوماتنی بیرمەکدەدر: «تورکمەنستان معارف قومیسارلغنداغی تولوق بولماغان معلوماتە گورە (کوپ رایونلاردا ایشدەن قانونسز چیقاریلان معلملەرنگ سانی هنوز معارف قومیسارلغینا معلوم دەگل) یالغز باشلانغیچ مکتب معلملەرندەن ۱۱۳ معلم ایشدەن بوشاتیلمشدر. بونلار قانونسز اولاراق تورلو تهمتلەر ایلە ایشدەن چیقاریلمشلاردر.» سایات رایوندا رحمان اوغلی ولی، حضرت اوغلی آتناگولی، طلا اوغلی قوربان وە باشقالاری بولوب جمعی ۸ معلم «صنفی یات عنصرلاردان بولمالارینا گورە» ایشدەن چیقاریلمشلار. قارلیقدا ۱۱، قیزیل تیرەکدە ۱٥، قازانجیقدا ۱٥ معلم شونگ کبی سببلەر ایلە ایشدەن بوشاتیلمشلاردر («ساویت تورکمەنستانی» ۳۸ .۳ .٥). مخبر ش. دوردی اوغلی یازیسینی شو جملەلەر ایلە آیاقلاماقدادر: «تورکمەنستان کبی بر جمهوریتدە یالغز باشلانغیچ مکتبلەر بویونچا ۱۱۳ حتی اوندان دا کوپرەک معلمنگ ایشلەرندەن بردەن چیقاریلماقلاری، مکتبلەردە پروغرام بویونچا ماتەریاللارینگ دولو کیچیریلمەسدەن قالماغینا سبب بولاجاقدر. شویلە دە بولسا معارف قومیسارلغی قانونسز بوشاتیلیب یوباریلغان معلملەرنگ عریضەلارینی قاراب، اولاری قایتادان ایزینە آلماغا آشیقماز وە قیزیقماز...» ایمش.

تورکستان معلملەریگە روا کورولە یاتقان حقسزلیقلارنگ بر قسمیلە تانیشماق اوچون شو برنیچە سطرنیدا کوزدەن کیچیرمەک لازمدر: «خواجە آباد رایونینگ نایمان قیشلاق ساویتیدە سوادسزلقنی بتیریش مکتبلەری ۱۹، چەلە سوادلیلارنی اوقوتوش مکتبلەری ۱۲ در. لکن بو مکتبلەردە اوقوتایاتقان اوقوتوچیلارغا معاشلاری أوز وقتیدا بیریلمەی کیلمەکدە. اوقوتوچیلار فیورال، مارت، آپریل آیلاری أوچون شو چاققاچا ایش حقلارینی آلغان ایمەسلەر. رایون مالیە بولومینگ مدیری معاش طلب قیلیب کیلگەن اوقوتوچیلارغا «سیزلەر اوقوتا بیریگلەر،

٦.٥ آینگ پولینی بردەن آلاسیزلار. حاضرغاچا بودجەمزدە پول یوق» دیب بو مسئلەگە جودە ساوق قارایدی.— بیش اوقوتوچی.»

«کاگانوویچ رایونینگ بر مونچا قیشلاقلاریداغی سوادسزلقنی بتیریش وە چەلە سوادلیلارنی اوقوتوش مکتبلەریدەگی اوقوتوچیلار غینوار، فیورال، مارت آیلاری حتی ۱۹۳۷نچی ییلنگ دیقابر آیی اوچون ایش حقلارینی آلالمای کیلەددیلەر. ساچ تیپە قیشلاق ساویتندە سوادسزلقنی بتیریش مکتبی اوقوتوچیلاریدان عارف اوغلی، توختابای اوغلی، نیاز قیزی؛ دهقان آباد قیشلاق ساویتیدە ایسە محمدعلی اوغلی، توردی قیزیلار ییل باشیدان بویان معاشلارینی آلماغانلار...— ایکی اوقوتوچی.» («قیزیل أوزبیکستان» ۳۰.۵.۳۸).

تاشکند اوقوتوچیلاریدان شیرحاجی اوغلی حاجیبای دیگەن بریسینگ «قیزیل أوزبیکستان»نگ ٤.٦.۳۸ تأریخلی ساندا، برخطی باسیلغان. بو خطندا معلم حاجی بای «آغاسی خلق دوشمانی، شونگچون اوقوتوچی بولالماسلغی»حقندا بویروق آلیب ایشدەن بوشاتیلغاندان سوڭ معارف قومیسارلغیغا باریب اوستیگە آتیلغان تهمتنی آنیقلاتغونچا قاندای ماجرالار اوتکەزگەنینی، نهایت تاشکند اوقتوبر رایونی (سیبزار دهەسی) معارف بولومی مدیری قوردووا (Kordova) یانیغا باریب عرض قیلغانینی وە اوندان «سەن سوادسز سگ، بز سەنی اوقوتوچیلق وظیفەسیگە قویالمایمز» دیگەن جوابنی آلغانینی یازیب مکتوبینی «آلتی ییل اوقوتوچیلق قیلیب، هیچ وقت بوندای حقارتلی سوزنی ایشیتمەگەن ایدم. مەن اوقوتوچیلقنی سیومەن. تهمتچیلەرگە قارشی تیزلی چارەنی کوروب، مەنی اوقوتوچیلق وظیفەسیگە قایتاریشنی طلب قیلامەن» دیدر.

مەنە یوقاریدا ساویت غازیتالاریدان آلینب کیتریلگەن فاکتلار معارف ایشلەرینگ تورکستاندا ۱۹۳۸نچی ییلی ایچندە دە خلق احتیاجینا یارامایتورغان بر طرزدە بارایاتقانلغن کورسەتمەیدرمی؟ عبدالوهاب.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

شرقی تورکستان انقلابی اطرافندا (*)

V

دونگەنلەر وە اولارنگ شرقی تورکستان انقلابیغا آرالاشیشی

دونگەنلەر یاکە چین مسلمانلاری نامی بیلەن تانیلیب کیلگەن بو دینداشلار ختاینگ قانسو-سوجو وە بولەك ولایتلەریدە، آینیقسا ختاینگ شمال وە شمال غربی ولایتلەریدە یاشایدرلار. یاشاییش، کیینیش وە تیل اعتباریلە تماماً ختایدرلار. علمالاری ایچندە حجاز وە مصردا اوقوغان دینیاتدان خبردار کشیلەر دە بار. فقط بولاردا محلی عرف و عادتنگ تأثیری کوبدور، خرافات وە تعصب آرتیغراقدر. شرقی تورکستانغا کیلیب اورناشیب قالغان دونگەنلەرنگ کوپی قانسو ولایتدەن کیلگەنلەردر.

ایسکی چاغلاردا شرقی تورکستاننگ ختای بیلەن بولغان مجادلهلەریدە دونگەنلەر ختای طرفیدا بولوب، انقلابلارنگ ختای فائدەسیغا توگەشیگە خدمت قیلغانلاریدان، یعقوب خان بدولت یڭە شونداغ بر انقلاب چاغی تورفان اطرافیدا دونگەنلەرگە قارشی فوقالعادە تدابیر کورمەك مجبوریتی سیزگەندر. اگر یعقوب خان بو شکلدە حرکت قیلماسایدی، ختایلارغا قارشی مجادلەسندە مغلوب بولوب قالاردی. بدولت زمانیدا وە اوندان اولگی بر جدالدە روسیاغا قاچیب سیغینغان دونگەنلەر شرقی تورکستانغا یاقین یرلەردە، آلما-آتا وە پیشپەك تیوەرەگندە توپلوق حالندە قیشلاق قوروب یاشاماقدادرلار.

ختایلار حدذاتندە دونگەنلەرنی یاقترمایدرلار، اولارغا نفرت ایتەدرلەر. فقط شرقی تورکستانداغی سیاسی مقصدلار ختایلار بیلەن دونگەنلەرنی برلەریلە آڭلاشترا آلغان. شرقی تورکستاندا دونگەنلەردەن یوکسەك مأمورلار بولغان. والی، قضا قائمقامی، حاکمی، عسکری رتبەدەگی کشیلەر حتی گەنراللار کوپنچە دونگەنلەردەن هەم کورولەر ایدی. حالبوکە بو مأموریتلەرنگ هیچ بریدە یرلی تورکلەردەن بولماغان. ختایلار

(*) باشی «یاش تورکستان» نگ ۱۰۲، ۱۰۳ وە ۱۰٤ ـ ۱۰۵، ۱۰٦ نچی سانلارندادر.

شرقی تورکستاندا دونگه‌نله‌رنی أوزله‌ریگه یاقین کوروب، هه‌ر ساحه‌ده اولار بیله‌ن آگلاشیب، ایشله‌شیب کیلگه‌نله‌ر. درحال شو جهتنی ده آیتب أوتوش کیره‌ك، که دونگه‌نله‌ر ایچیده بوتونله‌ی یرلیله‌شیب مسلمانلاشقان وه محلی منفعتنی آلغا سوره‌تورغان کشیله‌ر ده یوق ایمه‌سدر.

یوقاریدا سویله‌نگه‌نیده‌ك، یولبارس‌بیك برگه آلیب چیققان دونگه‌ن سرگرده‌سی ما-جو-ایڭنڭ ایشکه قاتناشیشی آرقاسندا دونگه‌نله‌ر ده شرقی تورکستان انقلابیغا آرالاشیب قالغانلار. اولار تورکله‌ر بیله‌ن بولغان اوروشلاردا بعضی شهرله‌رنڭ یه‌گی شهریگه یعنی ختایلار اورناشغان قسملاریغا کیریب آلیب ختایلار بیله‌ن بر صفدا اوروشمشلاردر. دونگه‌ن عسکرله‌ری آراسیدا ختایلار هه‌م بولوب، بولارنڭ حرکاتی وه منفعتی مشترك بولغان.

قانسودا ایکه‌ن أوز تاغاسی ما-بو-فاڭغا اطاعت قیلماغان ما-جو-ایڭ تورکستان انقلابیغا آرالاشیب، نهایت تاغاسیغا خواجه نیاز حاجی طرفدان توصیه مکتوبله‌ری یازدیرتیب، اوگا هدیه وه تارتوقلار بیریب، أوزینی عفو ایتدیریب ینه قانسوغا قایتادر. ما-بو-فاڭ أوزیگه قایتیب کیلگه‌ن جیه‌نیگه یارده‌م ایتمه‌سه ده قارشیلیق کورسه‌تمه‌دی. ما-جو-ایڭ قانسودا اوزون زمان قالمای، تکرار شرقی تورکستانغا کیچدی.

دونگه‌نله‌ر اوقوماغانلیقدان کیلگه‌ن جهالت بیله‌ن ایمه‌س، آنادان توغما بر جهلگه مبتلا انسانلار بولوب، بونڭ نتیجه‌سیده قانخور، قان توکوجی درله‌ر.

دونگه‌نله‌رنڭ انقلاب چاغی دینداشلاری تورکله‌رگه قیلغان خیانتله‌رینی اطرافلیچا آگلاتیش امکانی یوقدور. نهایت اونلار تورکله‌رنی بیزدیریب یوباردیلار. دونگه‌نله‌ر ایله تورکله‌ر آراسندا یوز بیرگه‌ن نفرت، میلتیق تالاشیش وه سوغوش اوروم‌چی فائده‌سیغا بولوب چیقدی. دونگه‌نله‌رنڭ شریعت احکامیگه رعایه قیلمای أوز دینداشلارینی تالاشلاری، گناهسز انسانلارنی أولدوروشله‌ری حتی بالالارنی، خاتونقیزلارنی قیناشلاری ختایلارنڭ مظالمینی‌ده اوزوب کیتدی.

ما-جو-ایڭ «غاسیلیڭ» عنوانی بیله‌ن معیتنده‌گی عسکرله‌رینی «۳۶نجی سیجاگلق» دیب یوروتدی وه ما-خو-سه‌ن دیگه‌ن أوز اقرباسینی «سیجاڭ» (گه‌نه‌رال) قیلیب بیلگیله‌دی. یاش قوماندان مغلوب بولوب ۱۹۳٤نچی ییل آپریل آیندا کاشغارغا کیلیب توردی. ما-خو-سه‌ن‌نی عسکرله‌ری بیله‌ن خوتان طرفغا یوللادی. ایول باشیدا ما-جو-ایڭ برقانچا آداملاری ایله روسیاغا أوتوب کیتدی. عسکرله‌ری خوتانغاچا کیلدی. کاشغارنی بوشاتدیلار. اوروم‌چی عسکری اوروشسز کاشغارغا کیردی. بو سیاسی اویونغا هیچ کیمنڭ عقلی ییتمه‌دی. دونگه‌نله‌ر خوتان طرفدا ما-جو-ایڭنڭ روسیاغا آیروپلان، تانق، میلتیق وه بوله‌ك اوروش قوراللاری کیترمه‌ك اوچون کیتکه‌نلگین سویله‌ب خلقنی آلداتیب یوردیله‌ر. قارغالیق داخل بولغانی حالده خوتان مرکز اولماق أوزره اوطرف دونگه‌نله‌رگه وه یارکندده‌ن اعتباراً بوطرف بوتونله‌ی اوروم‌چیغا تابع بولوب قالدی.

دونگه‌نله‌ر اوروشچان بر خلقدر. فقط آقسو أوستیده‌گی بر اوروشدا اوروم‌چی آیروپلان وه غاز قوللانیب، کوب دونگه‌نله‌رنی تلف ایتکه‌نیده‌ن، اولار آیروپلاندان قورقاتورغان بولوب قالغانلار.

ما-جو-ایڭ روسلار بیله‌ن کاشغاردا یاخشی‌غنا تماسغا کیلدی وه اولارغا آلداندی. بو یاش دونگه‌ن سرکرده‌سینڭ سرگذشتچیلگی ده اونڭ روسلار قولیغا توشوشیگه کوبگنه یارده‌م ایتکه‌ندر. واقعا روسلار ایجاب ایته‌رسه، ما-جو-ایڭنی شیڭ-شی-تسه‌ی ایله آلماشتورودان دا تارتینماسلار ایدی. روسلار اساس مقصدغا ایریشمه‌ك اوچون یاش ما-جو-ایڭنی اوچ یاریم ییل موسقوادا تربیه قیلدیلار. خوتانداغی دونگه‌ن عسکری بویوکله‌رنڭ کاشغار أوستیده‌ن موسقواغا أوتوب کیلیشله‌ریگه رخصت ایتدیله‌ر. مثلا: «ئه‌رلو لویجاڭ» برنیچه «ته‌نجاڭ»لاری ایله موسقواغا باریب کیلدی. جاهل دونگه‌نله‌ر «روسلارنی آلداتیب ایش قیلماقدا» ایکه‌نلیکله‌رینی سویله‌رله‌ر ایدی. موسقوادا اوتوروچی ما-جو-ایڭده‌ن خوتانداغی ما-خو-سه‌ن‌گه خط وه امرله‌ر کیلیب توردی.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

اوروﻣﭽﻰ اﻳﻠﻪ آرا ﻻرﻳﺪا ﺑﺮﻟﻪﺷﻴﺶ ﻣﺴﺌﻠﻪﺳﻰ ﻗﻮزﻏﺎﻟﻴﺐ ، ﻫﻴﺌﺘﻠﻪر ﻛﻴﻠﺪى ، اوروﻣﭽﻰ ﺧﻮﺗﺎﻧﻐﺎ واﻟﻰ ﺑﻴﻠﮕﻴﻠﻪدى. ﻓﻘﻂ ﺑﻮ ﻇﺎﻫﺮى اﺣﻮاﻟﻨﮓ اﻳﭽﻴﻮزﻳﻨﻰ آﮔﻼوﭼﻰ ﻳﻮﻗﺪى. ﻏﺮﻳﺐ ﺗﺼﺎدﻓﻠﻪر ﻣﺸﺌﻮم ﻋﺎﻗﺒﺘﮕﻪ ﻳﺎردەم اﻳﺘﻤﻪﻛﺪە وە «ﻣﻮﺳﻘﻮاﻧﮓ ﺋﻪﻛﻤﻪﮔﻴﮕﻪ ﻳﺎغ ﺳﻮرﺗﻤﻪﻛﺪە» اﻳﺪى اوروﻣﭽﻰ دە ، دوﻧﮕﻪﻧﻠﻪر دە ﻣﻮﺳﻘﻮا ﻗﻮﻟﻴﺪا اﻳﺪﻳﻠﻪر. ﻣﻮﺳﻘﻮا أوز ﺳﻴﺎﺳﺘﻴﻨﻰ ﻣﻮاﻓﻖ ﺷﻜﻠﺪە ﻳﻮروﺗﻮب ﺑﺎردى.

دوﻧﮕﻪﻧﻠﻪر ﺗﺎ اﻧﻘﻼب ﺑﺎﺷﻴﺪان ﺧﻮﺗﺎﻧﺪاﻏﻰ اوچ ﻳﺎرﻳﻢ ﻳﻴﻞ ﺳﻮرﮔﻪن ﺣﻜﻤﺮاﻧﻠﻘﻼرى دورﻳﺪە ، ﻫﻴﭻ ﺑﺮ ﻳﻴﺮدە ﺣﻜﻮﻣﺖ دﻳﺐ آﺗﺎرﻟﻴﻖ ﺑﺮ أداره ﻗﻮرﻣﺎدﻳﻼر. ﺣﺎﻛﻢ ﺑﻮﻟﻮﻧﺪوﻗﻼرى ﺷﻬﺮﻟﻪردە ﺧﻠﻘﻨﻰ ﺗﺎﻻب ، آﻟﺘﻦ-ﻛﻮﻣﻮش-ﻟﻪرﻳﻨﻰ آﻟﻴﺐ ، ﻗﺎﭼﻴﺸﻐﺎ ﺣﺎﺿﺮ ﺑﻮﻟﻮب ﺗﻮردﻳﻼر. ﺷﻮﻧﺪاغ ﻛﻮﻧﻠﻪر ﺑﻮﻟﺪى ، ﻛﻪ ﺑﻮﻛﻮن ﻣﻮﺟﻮد دوﻧﮕﻪﻧﻠﻪر اﻳﺮﺗﻪﺳﻰ ﻛﻮن ﻳﻮﻗﺎﻟﻴﺐ ﻛﻴﺘﺪﻳﻠﻪر. اوﻻرﻧﮓ ﺑﻮﻧﺪاغ ﻗﻴﻠﻴﻘﻼرﻳﺪان اﻫﺎﻟﻴﻨﮓ ﺗﺎرﺗﻘﺎن ﺟﻔﺎﺳﻴﻨﻰ آﮔﻼﺗﻮ ﻛﻮب ﻗﻴﻴﻦ.

دوﻧﮕﻪﻧﻠﻪر ﻣﻤﻠﻜﺘﻨﮓ ﺗﻴﻨﭽﻠﻐﻴﻨﻰ ، اﺟﺘﻤﺎﻋﻰ-ﻣﺪﻧﻰ ﺧﺼﻮﺻﻼرﻳﻨﻰ اﺻﻼ ﺗﻮﺷﻮﻧﻤﻪدﻳﻠﻪر. اوﻻرﻧﮓ ﺑﻮﺗﻮن ﺗﻮﺷﻮﻧﺠﻪ وە ﺣﺮﻛﺘﻠﻪرى ﺟﻴﺒﻠﻪرﻳﻨﻰ ﺗﻮﻟﺪورﻣﺎق وە ﺧﻠﻘﻨﻰ ﻗﻴﻨﺎﻣﺎق ﺑﻮﻟﺪى.

ﺗﻮرك ، دوﻧﮕﻪن وە اوروﻣﭽﻰ ﺣﻜﻮﻣﺘﻴﻨﮓ ﺳﻴﺎﺳﺘﻠﻪرى

ﺷﺮﻗﻰ ﺗﻮرﻛﺴﺘﺎﻧﻨﮓ ﺣﻘﻴﻘﻰ اﻳﮕﻪﺳﻰ ﺑﻮﻟﻐﺎن ﺗﻮرﻛﻠﻪر اﻧﻘﻼﺑﻐﺎ اﻃﺮاﻓﻠﻴﭽﺎ اوﻳﻼب وە ﻛﻴﺮەﮔﻨﭽﻪ ﺣﺎﺿﺮﻻﻧﻴﺐ ﻛﻴﺮﻳﺸﻤﻪﮔﻪﻧﻠﻴﻜﻠﻪرﻳﻦ ، دوﺷﻤﺎن ﺧﺼﻮﺻﻴﺪا ﺗﻮﻏﺮو ﻓﻜﺮ ﻳﻮروﺗﻤﻪﮔﻪﻧﻠﻴﻜﻠﻪرﻳﻦ وە ﺗﻮﻛﻮﻟﮕﻪن ﻗﺎن ، ﺑﻴﺮﮔﻪن ﻗﻮرﺑﺎﻧﻼرﻧﮓ ﺑﻮﺷﻐﺎ ﻛﻴﺘﻜﻪﻧﻠﮕﻴﻦ آزﻛﻮﻧﺪە ﺳﻴﺰﻳﺐ ﻗﺎﻟﺪﻳﻼر ، ﺟﻤﻬﻮرﻳﺖ ، ﻣﻠﻴﻜﻠﻴﻚ ، ﻣﺨﺘﺎرﻳﺖ ، ﺣﺮﻳﺖ... دﻳﮕﻪن ﻧﻪرﺳﻪﻟﻪرﻧﮓ ﺑﺮەر ﺧﻴﺎل وە روﻳﺎ ﺑﻮﻟﻮب ﻛﻴﺘﻜﻪﻧﻴﻨﻰ آﮔﻼدﻳﻼر. «ﻣﻠﺘﭽﻴﻠﻚ ﻗﻴﻠﻤﺎ!» دﻳﺐ ﺗﻮرﻛﻜﻪ ﻳﻮل ﺑﻴﺮﻣﻪﺳﺪەن ، ﻳﺎﺗﻼرﻧﮓ ﺗﻴﭙﻪﮔﻪ ﭼﻴﻘﻴﺐ آﻟﻴﺸﻼرى ، ﺟﺎن ﺑﻴﺮﻳﺐ آﻟﻐﺎن ﻣﺠﺎﻫﺪﻟﻪر آراﺳﻴﺪا ﺑﺮ ﺗﻮﺷﻮﻧﻮﺷﻜﻪ ﺳﺒﺐ ﺑﻮﻟﺪى. ﻫﻪر ﻃﺮﻓﻰ ﺷﻬﻴﺪﻟﻪر ﻗﺎﻧﻰ اﻳﻠﻪن ﺳﻮﻻﻧﻐﺎن ﺑﻮ ﻣﺒﺎرك ﺗﻮرك-اﺳﻼم أوﻟﻜﻪﺳﻴﺪە ﭼﻴﺮﻛﻴﻦ آﻳﺎﻗﻼرﻧﮓ ﻳﻮروﺷﻰ ، ﻋﺰﻳﺰ ﺷﻬﺪا ﻗﺎﻧﻴﻐﺎ ﺳﺎﻳﻐﻴﺴﺰﻟﻐﻰ ﺳﺎدە دل اﻧﻘﻼﺑﭽﻴﻼرﻧﻰ ﺗﻴﺰﮔﻨﻪ

اﻳﻘﻮدان اوﻳﻐﺎﺗﺪى!.. ﻓﻘﻂ اﻳﺶ اﻳﺸﺪەن أوﺗﻜﻪن ؛ ﻓﺮﺻﺖ ﻗﺎﭼﻴﺮﻳﻠﻐﺎن اﻳﺪى. اوﻧﮕﭽﻮن ﻣﻮﺟﻮد ﺣﺎﻟﺘﻨﻰ ﻏﻨﻴﻤﺖ ﺑﻴﻠﻴﺐ ، ﺑﻮﻧﺪان ﻓﺎﺋﺪەﻻﻧﻴﺶ ﻣﺴﺌﻠﻪﺳﻰ ﻗﺎﻟﻐﺎن اﻳﺪى. ﻣﻮﺟﻮد ﺣﻜﻮﻣﺖ ﻇﺎﻫﺮى ﻛﻮروﻧﻮﺷﻨﻰ ﺳﺎﻗﻼﻣﺎق وە ﻛﻮز ﺑﻮﻳﺎﻣﺎق ، آﻟﺪاﻣﺎق اوﭼﻮن ﺑﻌﻀﻰ ﺑﺮ ﺧﺼﻮﺻﻼردا ﻛﻴﭽﻜﭽﻴﻠﻴﻚ ﺑﻴﺮﮔﻪﻧﺪﻳﻚ ﺑﻮﻟﻮب ﺗﻮرﻏﺎن اﻳﺪى. ﻣﺜﻼ: ﻣﺤﻤﻮد ﻣﺤﻴﻄﻰﻧﮓ «ﺳﻴﺠﺎك» (ﮔﻪﻧﻪرال) رﺗﺒﻪﺳﻴﻠﻪ ﻛﺎﺷﻐﺎردا ﺗﻮروﺷﻴﻐﺎ وە ﻳﺎﻧﻴﺪا ٣٥٠٠ — ٤٠٠٠ ﻗﺎدار ﻗﻮراﻟﻠﻰ ﺗﻮرك ﻋﺴﻜﺮى ﺳﺎﻗﻼﺷﻴﻐﺎ ﻣﺴﺎﻋﺪە اﻳﺘﺐ ، اوﻧﻰ ﺧﺘﺎى ﻣﺎرﺷﺎﻟﻰ (ﺳﻴﻠﻴﻨﮓ)ﻏﺎ اوروﻧﺒﺎﺳﺎر ﻗﻴﻠﻴﺐ ﻛﺎﺷﻐﺎرﻏﺎ ﺗﻌﻴﻴﻦ اﻳﺘﻜﻪن اﻳﺪى. ﻛﺎﺷﻐﺎردا ﺑﻴﺶ ﻣﻴﻨﮕﮕﻪ ﻳﺎﻗﻴﻦ ﻗﻮراﻟﻠﻰ ﺧﺘﺎى وە ﺗﻮرك ﻋﺴﻜﺮى ﺳﺎﻗﻼﻧﻴﺮ اﻳﺪى. ﺧﻮﺗﺎﻧﺪا دوﻧﮕﻪﻧﻠﻪرﻧﮓ ﺗﻮروﺷﻰ ﺗﻮرﻛﻠﻪرﻧﻰ اﻧﺪﻳﺸﻪﮔﻪ ﺳﺎﻟﻐﺎن ﺑﻮﻟﺴﺎدا ، اوﻧﮓ ﺳﻴﺎﺳﻰ ﻣﺎﻫﻴﺘﻴﻨﻰ ﻗﻄﻌﻰ ﺻﻮرﺗﺪە آﮔﻼﻳﺎﻟﻤﺎدﻳﻼر. اﻳﺶ ﺑﺎﺷﻴﺪاﻏﻰ ﺗﻮﺷﻮﻧﺠﻪﻟﻰ ﻣﺠﺎﻫﺪﻟﻪر ﻣﻮﺟﻮد ﺗﻮرك-اﺳﻼم ﻋﺴﻜﺮﻳﻨﮓ ﻋﺼﺮى ﺗﻌﻠﻴﻢ-ﺗﺮﺑﻴﻪ ﻛﻮروب ﺗﺎﻳﻴﺎر ﺑﻮﻟﻮﺷﻼرﻳﻨﻰ ﻣﻨﺎﺳﺐ ﺗﺎﭘﻴﺐ ﻋﺴﻜﺮى ﺗﺮﺑﻴﻪﮔﻪ اﻫﻤﻴﺖ ﺑﻴﺮدﻳﻠﻪر. ﻋﺴﻜﺮﻟﻪر آراﺳﻴﺪا دﻳﻨﻰ ، ﻣﻠﻰ وە وﻃﻨﻰ ﺗﺮﺑﻴﻪﻧﮓ ﻛﻮﭼﻪﻳﻴﺸﻴﮕﻪ ﻛﻮﺷﻴﺶ ﻗﻴﻠﺪﻳﻼر. ﻛﺬا وﻗﻒ اﻳﺸﻠﻪرﻳﻨﻰ ﺗﻨﻈﻴﻢ اﻳﺘﻤﻪك وە ﺣﻜﻮﻣﺖ ﻗﻮﻟﻴﻐﺎ أوﺗﻮب ﻛﻴﺘﻤﻪﺳﺪەن اول اوﻧﺪان ﻓﺎﺋﺪەﻻﻧﻤﺎق ﭼﺎرەﻟﻪرى ﻛﻮروﻟﺪى. ﺑﻮﺗﻮن ﺧﻄﺎ وە ﺑﻮﺗﻮن ﻓﺠﻴﻊ ﻋﺎﻗﺒﺘﻨﮓ ﺳﺒﺒﭽﻴﺴﻰ ﺟﻬﺎﻟﺖ اﻳﻜﻪﻧﻰ ، ﺧﺼﻮﺻﺎً ﻋﺼﺮى ﺑﻴﻠﻴﻤﻠﻪردەن ﺧﺒﺮﺳﺰ ، دﻳﻨﻰ ﺗﺮﺑﻴﻪﻧﮓ اﺳﺎﺳﺴﺰ ﺷﻜﻠﺪە ﻗﺎﻟﻐﺎﻧﻠﻐﻰ ﻧﻈﺮدا ﺗﻮﺗﻮﻟﻮب ، ﻣﻌﺎرﻓﻨﮓ ﻳﺎﻳﻴﻠﻴﺸﻴﻐﺎ ، ﻣﻜﺘﺒﻠﻪردە دﻳﻨﻰ ، ﻣﻠﻰ روﺣﺪا ﺗﺮﺑﻴﻪ ﺑﻴﺮو اﻳﺸﻠﻪرﻳﮕﻪ ، ﻣﻠﻰ ﻏﺎﻳﻪﻧﻰ ﻳﺎش ﻧﺴﻠﮕﻪ ﺗﻮﺷﻮﻧﺘﺮوﮔﻪ وە اوﻻرﻧﮓ ﻓﻼﻛﺘﺪەن ﺳﺎﻗﻼﻧﻴﺸﻴﻐﺎ ﻋﻤﻠﻰ ﺻﻮرﺗﺪە ﻛﻴﺮﻳﺸﻴﻠﺪى. روﺣﺎﻧﻰ ﻃﺒﻘﻪﻧﻰ ﺑﻌﻀﻰ ﺑﺮ ﺑﻮزوق وە ﻳﺎﮔﻠﻴﺶ ﺗﻮﺷﻮﻧﺠﻪﻟﻪردەن آزاد ﻗﻴﻠﻤﺎق وە اوﻻرﻧﮓ ﻓﻜﺮﻳﻨﻰ آﭼﻤﺎق ﻣﻘﺼﺪﻳﻠﻪ ﻣﺪرﺳﻪﻟﻪرﻳﻤﺰﻧﮓ اﺻﻼﺣﻰ وە ﻣﺴﺠﺪﻟﻪرﻳﻤﺰﻧﮓ ﺷﺮﻳﻌﺖ ﺣﻜﻤﻴﮕﻪ ﻻﻳﻖ ﺻﻮرﺗﺪە ﺗﻨﻈﻴﻢ اﻳﺘﻠﻤﻪﺳﻰ اﻳﺸﻠﻪرﻳﮕﻪ ﻛﻴﺮﻳﺸﻴﻠﺪى... ﻓﻘﻂ اوروﻣﭽﻰ ﻣﺠﺎﻫﺪﻟﻪرﻧﮓ ﺑﻮ ﺿﻤﻨﻰ ﺗﻮﺷﻮﻧﺠﻪﻟﻪرﻳﻨﻰ أوز ﻳﻮﻟﻴﻐﺎ ﻣﻌﺎرض ﺑﻮﻟﻐﺎﻧﻠﻐﻴﻨﻰ ﺳﻴﺰﻳﺐ ﻗﺎﻟﻴﺐ درﺣﺎل ﺗﻮرﻟﻮ ﺑﻬﺎﻧﻪﻟﻪر اورﺗﺎﻏﺎ آﺗﻴﺐ ﺗﻮﺳﻮﻗﻠﻮﻗﻼر ﭼﻴﻘﺎردى. ﻫﻴﭻ ﻛﻴﻢ ﺷﺒﻬﻪﻟﻪﻧﻤﻪﻳﺘﻮرﻏﺎن وە ﺑﻠﻜﻪ ﺑﻌﻀﻰ ﺑﺮ ﻣﻨﻔﻌﺘﭙﺮﺳﺖ وە ﺟﺎﻫﻞ ، ﺳﺎدە

دل کشیلەرنی تماماً طرفدار قیلاتورغان شکللەگی سیاستی بیلەن اورومچی مجاهدلەرنگ بوتون ایشینی بوزدی. بو صورتلە خیرلی تشبثلەر، کیینگی ضمنی مجادلە هەم مغلوبیت بیلەن نتیجەلەندی. وقت أوتکەن بولغانلیقدان هەر ساحەدا، هەر ایشدە موفقیتسزلیك باش کورسەتە باردی. مرکزا بیلەن خصوصاً دینی، ملی، ضمنی مجادلەگە صحنە بولغان کاشغار اورتاسیدا آنچاغنا تارتیشما باریب، نهایت اورومچی‌نگ غالبیتی ایلە بو مبارزە هەم بوغولدی!..

*

شرقی تورکستانغا تاشقاریدان کیرگەن کیلگیندی دونگەنلەر خوتانداغی آلتون کانلارینگ ثروتلیك کشیلەرنگ بساطنداغی آلتون، کوموش وە مجوهراتنی آلماق، خوتاننگ ایپەك، یون، تیری، ایچەك وە گیلەملەرینی صرف أوز شخصی منفعتلاری اوچون تالاماقدان باشقا ایرایش قیلماسدان خلقنی دائما قیناب، آلداب «ما-جو-اینگ موسقوادان آیروپلان آلیب کیلەدر، دیب اغفال ایتب، توپلادیقلاری ثروتنی چرجین، لوپ یولی بیلەن قانسو طرفیغا یوللاب توردیلار. خلق ایزیلدی، بیزار بولدی. بو حال قوممونیست بولسا هەم ختاینی ترجیح ایتش درجەسیگە کیلدی. اورومچی‌غا قاراشلی یرلەدە دونگەنلەر رایج آقچانی خوتان تبعەسیدا أوتمەس قیلیب أوزلەری پول چیقاردیلار. بو پولغا مقابل دیب خلقدان ینە سالیق قیلیب پول-آلتون آلدیلار. بایاقیش والی (سابق ملیك)نی مجبوراً دونگەن - خوتان پولیغا قول قویدوروب آلتون (رهن)نی أوزلەری جیبلەریگە سالدیلار. اوزون ییللارنی دونگەنلەر شوندای یاراماسلیقلار بیلەن أوتکەزدیلەر. اولار أوستیدە اورومچی‌نگ تضیقی یوق ایدی. بعضی بر ایشنی قیلیشغا امکانلاری بارکەن قیلمادیلار. «اورومچی‌نی آلماقچیمز، اورومچی‌نی آلداماقدامیز» دیگەن سوزلەر بیلەن کوز بویاب یورودیلەر!..

*

أوزینی أوزی «دوبەن» قیلیب نانکین‌دان تصدیقلاتیب آلغان شیك-

شی-تسەی تام معناسیلە دیکتاتور ایدی. اونگ توتقان سیاستی، تعقیب ایتکەن غایەسی شرقی تورکستانی، تیشقی موغولستان کبی، موسقواغا قاراشلی قیزیل بر مستملکە حالیغا کیلتریش، «مظلوم ملتلەر حامیسی» دیب تانیتیلاتورغان موسقوانگ یول - یوروغینی عیناً، حتی بعضی خصوصلاردا شرقی تورکستان شرائطینی اصلا نظرغا آلماسدان، تطبیق ایتمەك أیدی.

اورومچی حکومتینگ تورك عسکرلەرینە یەگی قوراللار بیرەمز دیب تارقاتماسدان توتوب توروشی، اورومچی‌نگ تورك انقلابچیلاریغا حرمتدەن زیادە، أوزینگ ایلەریدەگی منحوس بر سیاستی اوچون اولارنی قوللانماق نیتیدەن کیلگەن بر مسئلە ایدی.

اورومچی دونگەنلەرنی ۱۹۳٤نچی ییلی ایون - ایول آیلاریداغی قوولاشیدا دوام ایتسەیدی، اولارنی خوتان یولیدا توگەتیب خوتاننی قولغا کیریتکەن بولور ایدی. اورومچی بونی قیلمادی وە تورت ییلغاچا دونگەنلەرنی أوز اختیاریغا قویدی. بو دا سیاست ایجاباتندان ایدی. ما-جو-اینگ ایشانچلی یورەك ایلە موسقواغا کیتەبیلیشی اوچون اورومچی حکومتی انقلابنی توگەتیب، تورکستاننگ هیچ بر طرفیدا جانجال قالدیرماسدان تمام باسیب آلدی وە تینچلق اورناشتردی دیرتمەك اوچون خودبخود اوروشنی توختاتدی.

اورومچی حکومتی شرقی تورکستان ایشلەرینی روسیادان وە ختایدان «بیلەرمەن» صفتیلە کیلتریلگەن کشیلەر آرقالی یوروتە باشلادی.

مکتبلەر فکر آچیلیشیغا، مفکورە تارقالیشیغا واسطە بولادر. اگر مکتبلەر منفور مفکورە یولیدا خدمت قیلسا ضرر بولور، دینی، ملی غایەنی تعقیب ایتسە البتە ملتنگ نجاتیغا مهم خدمت قیلاتورغان مؤسسەلەر بولور. شول سببدەن غفلتدان کوزی آچیلغانلار وە منورلەر مکتب، معارف دیدیلەر. اورومچی هەم مکتبگە اهمیت بیرە باشلادی. یالغز شو فرق ایلەکە برنچیلەرنگ مقصدی ملت بالالاریغا ملی حس، دینی تربیە، یورت سیوگیسی تلقین ایتمەك وە قانلی مجادلەنگ شأنیگە یاراشارلیق

(دوامی ۳۱نچی بیتدە)

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

تورکستان ساویت جمهوریتلەرینگ یەگی حکومت باشلوقلاری

۱۹۳۸نچی ییلی ایول آیندا تورکستان ساویت جمهوریتلەرندە اوتکەزیلگەن ساویت عالی شورالاری قونغرەسی طرفندان سایلانیب چیقاریلغان یەگی حکومت باشلوقلاری لیستەسی

قومیسارلیقلار	قازاغستان	قرغیزستان	تاجیکستان	اوزبیکستان	قاراقالپاغستان	تورکمەنستان
حکومت رئیسی	اوگداسین اوغلی	قولات اوغلی تورەبای	قوربان اوغلی محمد علی	عبدالرحمان اوغلی عبدالجبار	نیت‌الله اوغلی حاجیبای	خدای بیرگەن اوغ. آیتبای
۱نچی اورونباسار	قلیمەنتیەف	رەبروف (ئی.پ.)	مازایەف (آ. و.)	قووالەف (ف. گ.)	پیوواروف (ئی.ئی.)	غلازونوف (آ.ن.)
۲نچی اورونباسار	تاجی اوغلی ابراهیم	سادونیکوف (س. س.)	کریم اوغلی محمدعلی	عظیم اوغلی محمدجان	اللەنیاز اوغلی سویون	رەزینووسکی (یا. گ.)
پلان قومیسیونی رئیسی	قورولەف (م. س.)	غویقو (و. ف.)	ژوریت (پ. گ.)	قوقولەنکو (ئی. ئی.)	سایلانماغان	رەزینووسکی (یا. گ.)
ایچکی ایشلەرقومیساری	رەدەنس (س. ف.)	لوتسمانوف (ئی. پ.)	زاگوزدین (ن. ئو.)	آپرسیان (د. ز.)	ورژەژەوفسکی (ا.ف.)	بورشچوف (ت. م.)
ییملیك صنایعی قومیساری	دوسوم اوغلی ایسەن	مارتینوف (س. ن.)	عیسی اوغلی تاج‌الدین	مقیم‌بای اوغلی کریم	—	قولی اوغلی غلام
یگیل صنایع قومیساری	سارین اوغلی آربایا	—	رحیم‌جان اوغلی رؤف	نعمت اوغلی میرساعت	—	آلتی بای قیزی باختی
محلی صنایع قومیساری	بیکجان اوغ. میرزا احمد	—	سلطان اوغلی مقیم	کریم اوغلی نورالله	—	ناربای اوغلی بیکی
اورمان صنایعی قومیساری	قاضی اوغلی آرال	—	—	—	—	—
زراعت قومیساری	بیکتاس اوغ. هاشم بیك	یولداش اوغلی توردیبای	رحیم اوغلی قوربان	عزیز اوغلی سیف‌آلله	حسن صاحبی	ساری اوغلی آق مەمەت
ساوخوز قومیساری	جمعه قول اوغلی عثمان	ساتی اوغلی رحیم بیردی		کریم اوغلی یونس	—	ماموشین (ر. د.)
مالیه قومیساری	داوولبای اوغلی احمد	موراتوف (پەترایوانوویچ)	بەرلویچ (ئی. ل.)	قووالەف [ف.گ.]	پونومارەف [س.ئی.]	آتلی اوغلی سراحس
معارف قومیساری	عبدالخالق اوغ. محمدجان	شریف اوغلی رشید	پولات اوغلی طاهر	باباجان اوغلی نجم		گەلدی اوغلی آیتقولی
صحیه قومیساری	قارا قول اوغ. ایسەنبای	لوینتسەف	عظیم قیزی عشور بیبی	مؤمین اوغلی یعقوب	کریفتسەف (پ. پ.)	
تجارت قومیساری	قونوسبای اوغلی چوپان	—	باباجان اوغلی یولداش	باباجان اوغلی یولداش	تورسونبای اوغلی عبدالله	زویەف (گ. ت.)
عدلیه قومیساری	چاغیر اوغلی محمد	اوریتسکی (ا. گ.)	شریف اوغلی ظریف	توردی اوغلی داداخان	علیم اوغلی آرتوقبای	قاراچای قیزی نوری
قوممونال خوجالق قومیساری	بای اوزاق اوغلی حسن	—	گلوخوف (ر. م.)	فیلیمونوف (ب.ت.)	راخوف نورژاو.	ایوان باسایەف
اجتماعی تأمینات قومیساری	اقتسام قیزی ساری	نوربای اوغلی محمد	رازق اوغلی روزی	اسلام قیزی مریم	باباجان اوغلی خدر	علی قیزی قورباننگوزەل
صنعت ایشلەری باشلیغی	قوسون اوغلی بیکتەمبای	دیمیتریەف (ك.د.)	رحیم اوغلی مەلله	مورین (م. س.)	یوسف اوغلی یولداش	پیتوینەنقو (ن. ب.)
اتفاق مال تاپیارلاو قومیسارلیغی مثلی	شیبریایەف (ف. د.)	واسیلییەف (ئی. ك.)	ابراهیم اوغلی اسماعیل	قابانوف (پ. آ.)	تسەلویقو (ا. ز.)	ایوانیقوف (و. پ.)
اتفاق تیشقی تجارت قومیسارلیغی مثلی	قازاقوف (ن. س.)	—	—	—	—	
اتفاق باغلانیش ایشلەری قومیسارلیغی مثلی	—	ماقاروف (ك. ا.)	—	ستەپانوف (ئی. ئی.)	—	ستەپانوف (س.)
اتفاق تیشقی ایشلەر قومیسارلیغی مثلی	—			ایوانسوف (یا. و.)	—	—

۱۹۳۸نچی ییلی ایول آینداغی ساویت «پارلامان» سایلاولاری آلدندا اوتکەزیلگەن

تورکستان ساویت جمهوریتلەری فرقه قونغرەلاری طرفندان یەگی فرقه کاتبلەری قویوداغیچا بیلگیلەنمشدر:

	قازاغستان	قرغزستان	تاجیکستان	اوزبیکستان	قاراقالپاغستان	تورکمەنستان
۱نچی کاتب	سکوورتسوف (ن. آ.)	واگوف	پروتوپوپوف	یوسف اوغلی عثمان		چوبین (یا. آ.)
۲نچی کاتب	داولەن اوغلی ساکەن	جان علی اوغلی	عشور اوغلی نعمت	یاقوولەف (ن.پ.)		بیردی اوغلی الله بیردی
۳نچی کاتب	شاه احمد اوغلی	بوریاك	عیسی اوغلی تاج‌الدین			ایئونیچەف (س. د.)

(۲۸نچی بیتده‌ن دوام)

یاشلق حاضرلاب ، ملی مجادله‌نگ طلب ایتدیگی وظیفه‌له‌رنی اولارنگ عهده‌سیگه آرتماق ایدی. ایکینچیسینگ مقصدی بولسا «قیزیل تربیه» وه «موسقوا روحی» بیرمه‌ك ایدی.

خلقدا غیر شعوری بولسا هه‌م ملی وه وطنی تویغو ، خرافات آرالاش وه تعصب قاتیشقان بولسا هه‌م دینی روح بار ایدی. اوروم‌چی خلقنگ بو ملی تویغو وه دینی روحیغا قارشی کوره‌شنی ضروری تاپیب ، خلقنگ ذهنیت وه عقیده‌سینا قارشی عینیله روسیادا بولغان طرزده مجادله یوروتدی. شرقی تورکستاندا هه‌م «گ. پ. او»غا اوخشاش بر مؤسسه قورولدی: «کوك‌ـنه‌ن‌ـجوی»(گویا پولیس أداره‌سی) دیگه‌ن بو مؤسسه باشیغا یاراماس ، قوپال وه مستبد کشیله‌ر کیلتریلدی. بولار خلقنی قورقوتماق ، قاماماق ، أولدورمه‌ك ایله مشغولدورلار.

غازیتا نشری مسئله‌سی شوندای حالغا قویولدی: کاشغارنگ «یه‌نگی حیات»ی ، چوگوچه‌کنگ «بزنگ تاوش»ی ، ایلی (غولجا) نگ «ایلی» سی تورلو اسمله‌ر بیله‌ن چیقماسین ، باریسی بر اسم آستیدا بولسون دیلدی. هه‌ر غازیتا باشیغا بر ختای مسئول محرر اولاراق بیلگیله‌نیب تورکچه غازیتا اونگ أداره‌سی آستیدا چیقماقدا بولغان ختایچا غازیتانگ ترجمه‌سی بولسون دیلدی. «کاشغر شنگجانگ گزیتی» ، «چوگوچه‌ك شنگجانگ گزیتی» و. س. دیلسین دیب عینیله روسیانگ غربی‌تورکستان وه باشقا تورك وه غیرروس أولکه‌له‌رده تعقیب ایتدیکی اصول شرقی تورکستاندا هه‌م اجرا ایتله باشلادی. خام اشیانی روسیاغا یتکیزه تورغان انحصار أداره‌سی قورولدی. خلاصه تجارت ، خوجالق وه زراعت ساحه‌لارندا دا رذالتله‌ر ایشله‌ندی. بو ساحه‌لارنگ هه‌ر بری أوستنده آیری‌ـآیری سویله‌مه‌کچی بولساق ، بحثمز اوزانیب کیته‌چه‌کدر.

شرقی تورکستانداغی وقفلار خیلی مکمل کیلیر منبعیدر. عشر ، ذکاتلار آنچا بایلیقدر. اوروم‌چی بعضی منفعتپرست ملالارنی اغفال ایتب ،

بو دینی وارداتنگ مجراسینی آوز خزینه‌سیغا توغرولاتیب یوباریب ، اغفال ایتلگه‌نله‌رنی ده بو دینی وارداتدان محروم ایتب قویدی. ایمدی اولار نادم بولماقدالار ، نه فائده ؟..

(دوامی بار) مجدالدین احمد.

*

«اوروش خبری» مجموعه‌سیغا جواب

جهادیمز دین أوچون وطن أوچوندر. آمالیمز ، افکاریمز اقبال وطن در ؛
سرحدیمزه قلعه بزم خاك بدن در.

خانقاودا «تورکستانلی یورتداشلار اویوشماسی» اسمنده‌ن نشر قیلنغان مجموعه‌نی اوقوب مقصد وه مراملاریدان خبردار بولدوق. اوچ‌ـتورت نفر یورتداشمزنگ قانداغ وضعیتده قالغانلارینی اوبدان آگلادیق. مجموعه‌نگ ٤ ـ ٥نچی بیتله‌ریده «خطالاریمزنی کورسه‌تیب ، یتیشمه‌گه‌نله‌رینی هه‌م أوز فکرله‌ریگزنی بیلدیرمه‌ککزنی رجا ایته‌میز» دیگه‌ن رجالاریغا بناً بزله‌ر ، شرقی تورکستانلیق یورتداشلار توبه‌نده حر وه مستقل فکرله‌ریمزنی یازیب بیلدیرمه‌کچیمز.

مجموعه‌نگ تولا مشقت بیله‌ن یوزه‌گه چیققانی وه بو موفقیتله‌رینگ خیلی قیمت بهاغا توختاغانی بیلندی. مجموعه چیقاریب ملتنگ آمالینی ، افکارینی تارقاتیب ، ملتنگ کیله‌جه‌کده‌گی سعادتی اوچون چالیشماق وطنغا خدمت دیب آتالیر ، اوبدان ایشدر ، باعث ترقی‌در. لیکن بو تیله‌ك قولایلیق بیله‌ن قولغا کیلمه‌یتورغان که‌تته بر یوتوقدور. موندا‌غ مجموعه بیتله‌ری أوز ملتمزنگ فائده‌سیغا ، أوز یورتمزنگ مدافعه‌سیغا وه أوز ملتمزنگ ترقیسیغا عائد یازولار ایله بیزه‌نیب ، شخصی منفعتدان اوزاق ، نفسانی غرضدان پاك ، چیت عامله‌ر مداخله‌سیده‌ن خالی بولوب ، شیطانی اویونلارغا آلدانماسلیغی وه قورال بولماسلیغی شرطدر. اونداغ بولماسا بر مجموعه وه یا غازیتا ملتکه نیمه فایده ، وطن اوچون قانداغ یوتوق ؟ ملتنگ فایده‌سیغا دیگه‌ن شعارلار بیله‌ن ملت وه وطننگ ضرریغا نتیجه بیره‌تورغان بر مجموعه‌نی قیلنلیق ایله باستریب مشقت بیرله‌ن تاراتوغا نیمه

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ضرورت بار؟ أوز ملتيگه خدمت قيلماغان، وه أوز وطنيغا جان سپر بولماغان وه أوز يورتی أوچون قوربان بيرمه‌گه‌ن بر ملتنگ تأريخ صحيفه‌له‌ری قارا، دوستلاری قاشندا مذموم بولوب، دوشمانلاری آلديدا مردود ايكه‌نی عصريمزنگ تجربه‌سی ايله معلوم بولغان وه انكار قيلينمايتورغان بر حقيقتدر. أوزی توغولوب أوسكه‌ن، آب هواسيدان بهره آليب نشوونما تاپقان أوز وطنينگ منافعينی اونوتوب ياخود اونی أوز نفسانی غرضيغا قورال قيلوچيلار آلدانيب وه ياساتيليب غيرلار أوچون چاليشسالار خائن ديب آتالادرلار.

ملتله‌رنی نجاتغا، ظفرغا ايريشتروچی يول ملتچيلك وه عرقچيلق بوليدر. آلمانيانگ يوتوقلارينی، فاشيستلارنگ ظفرينی، توركيه‌نگ موفقيتينی وه بالقاندان صاف تورك مهاجرله‌ری كيلتريشينی، چه‌خو-سلوواقياداغی تارتيشمالارنی وه فلسطين‌ده‌گی مليت دعوالارينی ملتچيلك وه عرقچيلق آقيملاری توغدورمشدور.

«اوروش خبری»نگ ناشرلاری تورك يورتيدان بولغانلاری حالده، او مجموعه‌نگ باشيدان آخريغا قادار هه‌ر يريده ختای ملتيگه ياردم قيليشنی، ختای أوچون جان بيريشنی، ختای توپراغی وه ختای يورتينی مدافعه قيليشنی تشويق ايته‌درله‌ر. آی توغسا دا ختايغا، كون توغسا دا ختايغا توغسون ديب، ختايغا صداقت كورسه‌تيب، ختای أوچون فدا بولوشنی، نهايت بارچا توركستانليلارنگ ختای خلقی مقدراتی أوچون قوربان بولوشينی ترغيب ايته‌درله‌ر. عجبا بزله‌رده‌ن بو تشويقاتغا بيريلوچی تاپيليرمی؟ باشقالار اوچون قوربان بول، غيرلار أوچون فداكار بول، شرقداغی دوشماننگ فايده‌سيغا أوزيگنی تلف ايت... كبی حاستالق حرارتی ايچيده وه يا مجنون بولوب ايسينی يوقاتيب قويغانلقدا سويله‌نگه‌ن سوزله‌رنی توركستانليلارنگ هيچ بری قبول قيلمايدر وه قيلالمايدر.

بز توركستانليلار ياپون - چين اوروشندان فايده‌لانوغا اورونايليق. نيمه اوچون بز ختايغا كومه‌كله‌شه‌يليك؟ قارا تأريخ‌أوچونمو؟ أوزيمزنگ انقراضی أوچونمو؟ قيزيل موسقوا ايله برله‌شيب كيته‌ياتقان چانقای-

شه‌كنگ مسلكی أوچونمو؟ بو سوراقلاريمز اوبدان انصاف ايله محاكمه ايتلسين ايدی. بز توركستانليلار دينی وه ملی دوشمانمز بولغان ختايلارغا ياردم قيلمايمز وه قيلالمايمز.

«اوروش خبری» بز توركستانليلارنی ختای توپراغنداغی ملی مجادله‌گه چاقيرادر. بزنگ ملی حدوددان اوزاقدا بولغان ياپون-چين اوروشی بز أوچون قاندای ملی‌مجادله بولادر؟ استادی موسقوا بولغان ختايلارنگ بوياما سوزله‌ريگه‌اينانوچيلار، موسقوانگ: حريت، مختاريت، آيريم جمهوريت ديگه‌ن بويالغان وعده‌له‌ريگه آلدانغان غربی توركستانلی قارداشلاريمزدان عبرت آلمايدرلارمی؟ بز توركستانليلار موسقوا شاكردلارينگ تعليماتی ايله حركت قيلساق، أوز آياغيمزغا أوزيمز بالتا چاپقان بولمايمزمی؟ بز اوز ملتيمزنگ ملی حاكميت تيله‌گيگه اويغون بولماغان حركتله‌رده‌ن تارتينايليق.

«اوروش خبری»نگ ۱۴نچی صحيفه‌سيده وه باشقا بيتله‌ريده ياپونلارنگ أوز عرقداش وه ديناشلاری بولغان ختايلارنی ايزه باشلاغانليقلاری توغروسيدا سوزله‌ر بار. ياپونلار ايله ختايلارنگ عرقی ياقينلغينی توشونوچيله‌ر شو جهتنی اونوتماسينلار: آسيانگ ياپونلاری ايله ختايلاری آراسنداغی عرقی، مدنی ياقينلق بولسا، آوروپاداغی آلمانلار ايله اينگليزله‌رنگ ياقينلغی قاداردر. فقط تأريخی، سياسی ايجابات بر برله‌ريله ياقينلغی انكار ايتلمه‌يتورغان بو ملتله‌رنی بر برله‌ريگه قارشی مجادله‌گه سوروكله‌ب كيلمشدر. آوروپا اينگلته‌ره‌سی ايله برله‌شيك آمريقا دولتی اهاليسينگ عرقی‌دا، دينی ده، تيلی‌ده بر ايمه‌سمی؟ بونيگله برابر آمريقالی دا، اينگلته‌ره‌لی ده هه‌ر بری أوز مملكتی وه أوز وطنی فايده‌سيغا چاليشادر وه هه‌ر بر مملكت أوز حاكميت نشئه‌سينی آلغا سوره‌در. ختايلار بز توركستان توركله‌رينگ تأريخی دوشمانيدر. اونگچون بز، ياپونلارنگ ختايلارغا قارشی قورال كوته‌ريشيده‌ن وه ياپونلارنگ ملی حدوديمزدان كوب اوزاقلاردا بولغان حاكميت نشئه‌سيدن متأثر بولمايمز.

«اوروش خبری»نگ ٦نچی صحیفەسیدە تورکستان اسلاملاری ایلە برلیکدە بوتون مسلمانلارنگ ختای ملتیگە مظاهرت وە طرفدارلیق کورسەتیشلەری ، مادی یاردەمدە بولماقلاری انسانیت نامیغا التماس قیلنمشدر. ١٧ - ١٨نچی صحیفەلەردە ایسە تورکستانلیلارنگ ختایلارنگ مبارك مجادلە وە محاربەسیگە یاردەم قیلیشلاری قایتا - قایتا تأکید ایتیلیب ، ختایلارنگ ظفرغا ایریشکەچ تورکستانلیلارنگ قورتولوش حرکاتیغا قولیدان کیلگەن کومەکنی آیامایتورغانلیقلاری ایسلەتیلمشدر.

بوکون هەر ملت أوزی أوچون قایغیرادر. حتی ییللاردان بیری دوام ایتب کیلگەن فلسطیندەگی عرب - یهودی مجادلەسیگە مصر ، عراق ، حجاز ، یمن ، سوریە اسلاملارینگ یاردەمی کورولمەگەنی کبی ، سوك چاغلار عربلار ایلە قودالاشقان ایران حکومتی دە فلسطین عربلاریغا یاردەم بیرالماسلغین آچیقراق بیلدیرمشدر. ایمدی دنیانگ کیتیشی شونداغ بولوب تورغاندا بوتون دنیا مسلمانلاریدان امداد کوتوش فایدەسز بر نەرسەدر. ظالم ختایلارنگ اسارتی ، بوزوق أدارەسی آستندا قالیب ، بوکونکی جفانی یاشاب تورغان بز تورکستانلیلار ایسە ختایلارغا یاردەم قیلو بر طرفدا تورسون ، اولارنگ ایمدیگی مجادلەدەن موفقیتلی چیقیشلارینی اصلا ایستەمەیتورغانیمزنی ترددسز سویلەمەکدەمیز.

«اوروش خبری»نگ ٧ - ٨نچی بیتلەریدە بزلەرنی حیران قیلاتورغان ختایلار أوچون کوگللو عسکرلەر تشکیل ایتیش ، هلال احمر جمعیتی قوروش ، مخصوص هیئتلەر توزوب اسلام دولتلەریگە ، پادشاهلاریغا وە رئیس جمهورلاریغا مراجعتلار قیلیب ، ختای ملتی اوچون معاونت سوراماق وە مقدس یرلەردە ختایلار اوچون دعا مراسمی قیلماق کبی بر سورو نەرسەلەر مصلحت کورولمشدر. بو مصلحتلارگزنی دقت بیلەن اوقودوق وە هەر طرفنی یوقلاب سزگە شو جوابنی یازامیز: بزنگ هوسکارلاریمز ، فداکارلاریمز ، مجاهدلەریمز وە بارچامیز یالغز أوز تورکستانمز أوچون جهادغا حاضرمز. بز بوتون فدا-

کارلقنی أوز یورتمز وە خلقمز اوچون صرف ایتوگە تاییار ایکەنلگمزنی بیلدیریب ، بر تورك شاعرینگ:

وطن شوقی ایلە هەر لحظە هەر دم جان سپارانز
بو یولدا قان توکولسون ، جان قیریلسین شاد خندانز

دیگەنینی سویلەب أوتەمیز.

بزنگ هلال احمر جمعیتی أوز مؤسسلەری طرفندان قورولغان أك اولبدان اساس بویونچا ایش کورەدر. أوز یولیدان باشقا یوللارغا ، یاپون - ختای اوروشلاریغا بوکون هیئت یوبارا آلمایدر. اونگ وظیفەسی أوز وطندا یارالانغانلار ایلە مشغول بولماقدر.

بزنگ ملی عسکرلەریمز أوز یورتینی قورویاجاقدر. غایە مونداغ بولغانیدان کیین ختایلارنگ قوشنیلاری ایلە بولاتورغان اتفاق مادەسینگ بزنگ تورکستانغا عائد قسمی أوز أوزیدەن باطل بولادر.

اسلام عالمینگ رئیس جمهورلاریدان ، پادشاهلاریدان مدد سوراش خصوصداغی فکریمز یوقاریداغی سطرلاردان آگلاشیلغان بولسا کیرەك. ایمدی دعا قیلیش مسئلەسیگە کیلەیلیك. مقدس یرلەردە وە باشقا جایلاردا ختایلاردیك دینی ، ملی دوشماننگ غلبەسی اوچون دعا قیلیش بر طرفدا تورسون ، اونی کوگلگە کیلتریش أوزی گناهدر. دنیا مسلمانلاریغا ، آینیقسا اسلاملار قبلەسی مکۀ مکرمەدە یاشاغوچیلار أوچون بونداغ بر ایش اصلا یارامایدر. بز اسلاملارنگ اتفاقسزلغمزدان قیزیل فلاکتکە اوچراغانلغمز أوزی یتمەیدیمی؟ ایمدی ساریغنگ حقیغا دعا قیلیب ایکنچی فلاکتکە یولوقودان ساقلانایلیق. ختاینگ غلبەسی اوچون دعا قیلیش کەتتە بر جنایتدر. یالغز أوز یورتمزنگ ایرکینلگی أوچون دعا قیلیشیرمز. یالغز أوز تورکستانمزنگ مقدراتی أوچون جمعیتلەر قوروشوب ، أوز یاشلاریمزنی أوز ملی مفکورەمز وە أوزیمزنگ ملی قورولوشیمز اوچون یتیشتریشیمز ضرور. بزنگ بوتون فکریمز ، خیالیمز أوز ملتیمزنگ سعادتینی توشونمەك ، بوتون عمریمز بویونچا أوز ملتیمز اوچون قایغیرماقدر. ختاینگ نجاتینی توشونمەك وە اوگا یاردەم ایتمەك

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولیازمىلار ئامبىرى

بزچه خطادر، توغروسی آکسزلق اثریدر.

«اوروش خبری»نگ ١٤نچی صحیفه‌لریده یاپونلارنگ ایچکی ختایدا قیلیب تورغان هجوملری، زورلوقلاری نتیجه‌سیده ختایلارنگ آچ-یالانغاچ پریشان حالده قالغانلیقلاری، ختایلارغا یاردم قیلیشمزا کیره‌کلگی وه یاردم قیلماغان تقدیرده بزلر اوچونده یاپون استیلاسی تهدیدی بارلغی سویله‌نیب وه ختایلار ایکی مینگ ییللیق آتامیز قیلینب کورسه‌تیلیب، شفقتلی آتامیزغا مطیع بولماغمزا ضرورلگی بیلدیریله‌در. بو ایسه ظالم وه مستبد ختاینگ تورکستانداغی بوتون وحشیلیکله‌رینی اونوتوش دیمه‌کدر. بز هیچ برزمان ختاینگ ظلملارینی، خلقمزغا روا کورگه‌ن وحشیلیکله‌رینی اونوتمایمز وه اونوتماسلغمز کیره‌ك. تورکستاندا توکولگه‌ن وه توکولمه‌کده بولغان قانلار تورك قانیدر. بونی أوز کوزله‌ری بیله‌ن کورمه‌گه‌ن وه حیاتی تاشقاریدا بولغان کشیله‌ر، خصوصاً انقلابغا بالذات قاتناشماغان وه یورتداغی حادثه‌له‌رنگ روح وه سببله‌رینی بیلمه‌یتورغان عیسی‌بیك گه اوخشاشلار اونوتسالار دا، بزله‌ر اصلا اونوتمایمز وه اونوتاآلمایمز. اوزون ییللاردان بیری یورتمزدا توکولوب تورغان قاننگ بزنگ یوره‌گیمزگه بیرگه‌ن تأثیری بزنگ قلبمزدان یورتدان اوزاقدا بولساق دا کیتمه‌یه‌جه‌کدر.

خواجه نیاز دوریده مواسا یولی توتولوب، حتی نفوذلو کشیله‌ریمزنگ أولدورولوشله‌ریگه کوز یومولوب تورولدی. بویوك کشیله‌ریمز یولسا وطن أوچون قوربان بولایلیق، یورت آزاد بولسون دیدیله‌ر. شونداغ بولسا هه‌م قیزیل وه ساریغلار برله‌شیب، مواسا قیلغوچیلاریمزنی هه‌م خانه ویران قیلدیلار. مونداغ ظلملارنی اونوتماق ممکنمودور؟ أولگه‌نله‌ر أولدی، بزله‌ر أوز آسایشمزنی توشونه‌یلیك دیب خطالارغا توشمه‌ك دینچه ممنوع، انسانیتچه مذموم‌دور. بز توکولگه‌ن قانلاریمزدان کوکه‌ریب چیققان بالالاریمزنگ ذهنیگه، وجدانیغا ملی قورتولوش مفکوره‌سینی تلقین ایتمه‌ك وه ظالم ختایلارغا نفرت، عداوت حسمز بارلغینی آچیق سویله‌مه‌ك ضرورتی سیزمه‌کده‌میز.

ختایدا ١٩١١نچی ییلدا جمهوریت اصولی قورولغاندان سوڭرادا شرقی تورکستاندا ختای وحشیلگی دوام ایته‌بیرگه‌ندر. «یاڭ-زینگ-شینگ» وه اونگ آرقاسیدان تا بوکونگه‌چه شرقی‌تورکستانداحکمرانلق قیلغان وه مرکزده‌ن بیلگیله‌نگه‌ن مأمورلارنگ بارچاسی ختای ایمه‌سمی؟ شرقی تورکستاننگ بوکونگی فجیع عاقبتگه اوچراشینگ باش مسئوللاری ختایلار وه اولارنگ روسلار بیله باغلانیشلارینی تأمین ایتکه‌ن مأمورلاری ایمه‌سمی؟ بز تورکستانلیلار ختایغا عداوت ساقلایمز وه اوڭا یول کورسه‌تیب بزنگ ایزیلیشیمزگه یاردم ایتیب تورغان روسلارنی دینی-ملی دوشمانمز دیب تانیمز وه بو ایکی دوشماننگ ایشیگه یارایتورغان حرکتله‌رگه قاتناشونی‌أوزیمز أوچون ملی وه دینی گناه دیب بیله‌میز.

یاپونلار حقیداغی فکرله‌ریمزگه ایمدیلیك قطعی بر استقامت بیرو موسمی کیلمه‌گه‌ندر. دوشمان دیب تانیلغان برکشی وه یا دولتنگ یاپونیا وه یاپونلارغا قاراشی قانداغ بولسا بولا بیرسین. بزنگ یاپونلارغا قانداغ قارایتورغانلغمزنی زمان کورسه‌ته‌جه‌کدر.

بولشه‌ویکله‌ر ایش باشیغا کیلگه‌نده‌ن بیری أوزله‌رینگ سرمایه‌دار، بورژوآ دولتله‌رینگ دوشمانی بولغانلیقلارینی، آوروپا دولتله‌رینگ ظالم وه مستبد ایکه‌نلگن سویله‌ب یوروب، وقتی وه موسمی کیلیب قالغاندا ملتله‌ر جمعیتیگه اعضا بولوب، آوروپا دولتله‌رینگ دوستلاری قاتاریغا کیریب، حتی بورژوآ مملکتی دیب تانیلغان فرانسا بیله‌ن برلیك یاساب، اونگله آگلاشیب آلدیلار. بو حادثه نتیجه‌سیده ایتالیا - آلمانیا - یاپونیا برلگی یوزه‌گه چیقیب قالدی. دیمه‌ك هه‌ر نه‌رسه زماننگ کورسه‌تیشی بیله‌ن در. ایش باشقا، سوز باشقادر. سیاستنگ چیتده تورغان کشیله‌ر کورمه‌یتورغان اویونلاری کوب. اونگچون روس وه ختایلاردان ظلم کورگه‌ن وه بو ایکی ملتگه دوشمان بولغان تورکستانلیلار «یاپونجهانگیردر، یاپون ظالمدر» دیگه‌ن سوزله‌رگه زماننگ کورسه‌تیشیگه قاراب معنا وه اهمیت بیرمه‌لیدرله‌ر.

أوز ملی قورتولوشی أوچون کوره‌شیب تورغان تورکستان دنیا

حادثه‌له‌رینی ده دقت بیله‌ن تعقیب ایته‌در. بو کون بولماسا ایرته گه‌تورکستان اوچون ایرکینلیك قویاشی توغاجاقدر. طبیعت قویاشی کبی ایرکینلیك قویاشی‌دا احتمال شرقدان توغار. بز هه‌ر کیچه‌نگ کوندوزی، هه‌ر قارانغولقنگ یاروغلغی بارلغیغا ایناییب، شاعرنگ اشبو بیتله‌ریده‌ن غیرت وه امیدله‌نه‌مز:

فلك هه‌ر تورلو اسبابن جیناسین توپلاسین کیلسین،
دونه‌رسه‌م قحبه‌یم ملت یولوندا بو عزیمتده‌ن.
قضأ هه‌ر فیضینی، هه‌ر لطفینی بر وقت أوچون ساقلار،
فتور ایتمه ساقین، ملتده‌گی ضعف و بطائتده‌ن.

*

کشینگ مقصدیغا یتمه‌گی سعی‌غا باغلیقدر،
تور ایمدی خدمت ایت ملتکه اویغان خواب غفلتده‌ن.

درحقیقه قضأنگ لطف و فیضینی بزله‌ر کورمه‌سه‌ك ده بالالاریمز-نگ کوره‌جه‌گنده شك یوقدور. کوچه‌ت اوتقوزوچیلاردان ییمیشینی ییگوچیله‌ر آزدر. آنگ میوه‌سینی آرقاداغیلار کورور وه کوچه‌تنی قویغانلارغا رحمت اوقوب، اولارنگ زحمتله‌رینی تقدیر ایتب، تأریخ-نگ آق صحیفه‌له‌ریگه کیچیریب، شهید وه غازی‌لار قاتاریغا زینت قیلیب قویادرلار. بز شهید وه غازی‌لاریمزنگ رتبه‌سینی بیله‌میز وه أوزیمز ده شونداغ اولوغ درجه‌گه یتیشمه‌ك أوچون ملی یولیمزدان تایمایمز وه نیتیمزنی بوزمای تورکستانمزنگ ایرکینلگی أوچون جانله کوره‌شه‌میز. سعی و حرکت بزله‌رده‌ن توفیق اللّه‌دان در.

ق. ع. چاغاتای.

مکۀمکرمه ٦نچی رجب ١٣٥٧ هجری (٣١نچی آوغوست ١٩٣٨).

*

مرکزی ختای حکومتی طرفندان قامالغان تورکستانلیلار

شرقی تورکستانلیلاردان عیسی‌بیك باشلیق برنیچه یورتداش برنیچه ییل ایلگه‌ری ختای مرکزی بولغان نانکینده تورکستان نامندان اویوشما آچیب، تورکستانی بولشه‌ویکله‌رده‌ن ختای آرقالی قورتارامز دیب پروپا-

غاندا قیلیب، بعضی تورکستانلیلارنی آلداب کیلگه‌ن ایدی. اوتکه‌ن ییل چانقای‌-شه‌ك بولشه‌ویکله‌ر ایله برله‌شیب ختایلارنگ بوتونله‌ی قیزیللاشقانی آپ‌-آچیق کورونگه‌چ تشویقات دا جدیله‌شدی. شرقی تورکستاندان بولشه‌ویکله‌رنگ وحشیلیکله‌ریگه چیدی آلمای قاچیب چیققان وه ختای مرکزیگه کیلگه‌نله‌رده‌ن تورفانلیق احمد واحد، عبیداللّه، عبدالولی وه ماباي‌لارنی یاپون طرفداری دیب لانجوده توتوب قامادیلار. عیسی بیك وه تیوه‌ره‌گنده‌گیله‌رنگ پروپاغانداسیغا آلدانیب، ختای مرکزیگه امید باغلاب کیلگه‌نله‌رنی چانقای‌-شه‌ك أوز قولی ایله توتدورغان بولسادا، اولار أوزینی هه‌م ملتداشلارینی آلداغانلقدان اویالو اورنیغا ختاینگ عیبینی وه خطالارینی یاپیب، ینه ده خطالارنی ماقتاب، اولار لهیگه تشویقات یورگوزمه‌کده‌له‌ر. عیسی‌بیك وه تیوه‌ره‌گنده‌گی برنیچه یورتداشنگ ختای فائده‌سیغا یورگوزمه‌کده بولغان پروپاغانداسی رسواچیلیقدان باشقا نتیجه بیرمه‌سه کیره‌ك.

صمیمی احترامله شرقی تورکستان مهاجرله‌ریده‌ن:

شانغای ١٨. ٩. ٣٨   توروم‌تای.

*

دوقتور مجدالدین احمد بیك

بوتون تورکستان ملتچی وه استقلالچیلاری آراسیدا اسمی حرمتله آتالاتورغان دوقتور مجدالدین بیکنگ اوزون وه زخمتلی یوللار آشاراق نهایت استانبولغا یتیشیب کیلگه‌چ راحتسز لانیب قالیشی خبری قیسقا زمان ایچیده هه‌ر تامانغا یاییلمش تورکستان مهاجرله‌ریگه ایشیتیلیب، اونی یاقین وه اوزاقدان تانیتورغان بوتون مسلکداشلارینی کوب قایغیرتمشدر. «یاش تورکستان» باشقارماسیغا تورکستان حدودلاریغا یاقین وه یورتمزغه قوشنی اولکه‌له‌رده یاشاوچی وطنداشلاریمزدان دوقتور مجدالدین بیکنگ راحتسز لانیب قالغانیدان چوقور متأثر بولغانلیقنی بیلدیروچی وه اونگ صحتی حقندا معلومات بیریلیشینی سوراوچی مکتوبله‌ر کیلمه‌کده‌در.

بزنگ اوقوچیلارغا اسمی شرقی تورکستان انقلابی حقیداغی برنیچه اوزون وه قیمتلی مقالەسیدەن معلوم بولغان امین واحدی افندی، شو ییل آوغوستنگ ۱۵ندە لاهوردان باشقارامیزغا یوللاغان بر مکتوبندە، دوقتور مجدالدین بیکنگ راحتسزلانیب قالغانلغی اوچون اوز تأثراتینی بیلدیرەرکەن، توبەندەگی سطرلارنی یازماقدادر:

«اوزون ییللار تورکیەدە یاشاغان وه استانبول دارالفنوندە اوقوغان سیوگیلی دوقتور مجدالدین بیك تورکلك یولیداغی خدمتینی طلبه چاغلاریدان کورسەتە باشلادی... ۱۹۳۳نچی ییلنگ سەنتابر آیی اورتا۔لاریدا شرقی تورکستان انقلابیغا خدمت کورسەتمەك اوچون تورکیەدەن آیریلغان دوقتور مجدالدین‌بیك ۱۹۳٤نچی ییل باشلاریدا تورکستانغا بارغان ایدی. اونگ تورکستانغا یتب باریشی کاشغارداغی تورك عسکر۔لەرینگ تاراليب، کاشغارنگ دونگەنلەر طرفیدان اشغال ایتلگەن وقتغا تصادف ایتب، دوقتور مجدالدین‌بیك دونگەنلەر قولیغا اسیر توشوب قالادر. اولوغ تأگریمنگ لطف و عنایتی بیلەن مجدالدین بیك او وحشیلەردەن قورتولور. سوگرا دونگەنلەر خوتانغا قاچیب کاشغاردا آلتنجی فرقه اویغور عسکرلەری ایله محمودمحیطی کیلگەندە دوقتور مجدالدین‌بیك محمود محیطی ایله برلەشیب ملی حرکت وه معارف ایشلەریگه کیریشکەن ایدی. خلقمزدا یەگیلك۔ایسکیلك کبی تارتیشمالار بولماسدان ملی‌تویغونگ آرتیشندا اونگ‌دا همت وه تأثیری آز ایمەس‌ایدی. اورومچی حکومتی ملی حرکتنگ یوتوقلاریغا قیزغانیب، قورقوب قاراب دوقتور مجدالدین‌بیکنی‌اورومچیغا چاقیرسا هەم او محمود محیطی‌نگ آرالاشماغی بیلەن‌آیریلیب قالغان‌ایدی. محمود محیطی‌هجرتگه مجبور بولوب هندستانغا چیقیب کیتکەندەن سوڭ مجدالدین‌بیك هەم اوت ایچیدەن پاختا چیققان کبی هندستانغا کیلیب، موندان استانبولغا کیتب‌ایدی.ایندی‌اونگ‌استانبولدا آغریق بولوب قالغانلغین‌ایشتیب قایغیریب اوتورویمز. سیوگیلی قارداشمزغا اولوغ تاگریمدان ساغلیق تیلەیمز. وطن وه ملت اوچون کورسەتمش فداکارلیقلارینی تقدیر ایتەمیز. تورکلك یولیداغی حرکتینگ موفقیتینی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

اولوغ تاگریمدان سورایمز وه اوزون ییللار ساغ بولوب رهبرلیك ایتیشینی جاندان تیلەیمز.»

سوڭ بیش ییلنی کوب آغیرلق وه سیقنتیلار ایچیدە کیچیریب، اوزون وه زخمتلی یوللار آشاراق قایتادان تورکیەگە کیلگەن دوقتور مجدالدین بیك استانبولغا کیلگەچ آغیریب قالیب، شو ییل ایول آیی باشلاریدان آوغوست سوگلاریغاچا اونداغی غربا۔حاستاخانەسیدە یاتیب، آرالیقدا بر عملیات أوتکەزمشدر. حاستاخانەنی ترك ایتکەندەن سوڭ ایکی هافتالق نقاهت دورینی بروسەدە کیچیرگەن دوقتور مجدالدین احمدبیك سەنتابرنگ ۱۲سندە استانبولغا قایتمشدر.

*

کتابیات:

ساویت رەژیمیگە قارشی

ساویت روسیادا ۱۵ ییل (۱۹۲۱دەن ۱۹۳٦ غاچا) قیزیل اوردو صفندا مهم اورونلاردا بولوب، نهایت روسیادان آیریلیش مجبوریتندە قالغان بیلگیلی قوموٗنیست — آلمان وولله‌نبەرغ یاقیندا «قیزیل اوردو» («The Red Army») اسمندە انگلیزچه یازدیغی کتابندا ۱۹۳۷نچی ییلی ۱۱نچی ایبوندا مارشال توخاچەفسکی باشدا بولغانی حالدا آتیلیب کیتکەن ۸ ساویت گەنەرالی وه اوندان یاریم ییل سوگرا کیلگەن «۲۱ لەر» محاکمەسی توغروسندا بو وقتغاچا هیچ بیلگیلی بولماغان بعضی مهم معلو۔ماتلار کیترەدر. وولله‌نبەرغنگ یازدیغینا کورە، شخصاً ستالین‌نگ‌أوزیگه هەم دە اونگ یورگوزمەکدە بولغان دولت رەژیمیگە قارشی حرکت («سۆ قصد» پلانی) توزولگەنی حقیقتدر؛ فقط بو پلان، ساویت حکو۔متینگ تاراتقانیدەك، اجنبی دولت یاردەمیگە هیچ باغلی ایمەس ایدی. بالعکس، پلاندا بەسلەنگەن سیاسی اوزگەریلیش چاغی توخاچەفسکی طرفدارلاری بعضی اجنبی دولتلەر، بالخاصه آلمانیا وه یاپونیا، شبهەسز ساویت روسیا باشیغا کیلەتورغان آغیر وضعیتدەن فائدالانیب کیتەرلەرمی ایکەن دیب خوفلانیب، پلاننی ایشکه آشریش وقتینی أوتکەزیب ییباریب، نهایت أوزلەری قولغا توشوب قالغانلار.

وولله‌نبه‌رغ کتابندا بزنگ نظر دقتمزنی آیریچا جلب ایتکه‌ن بر
نقطه‌نی ، مؤلفنگ أوز سوزله‌ریله کتیرمه کده‌میز. وولله‌نبه‌رغ دیدر که:
«قره‌ملگه قارشی سؤقصد پلانی تمامیله تولوق حاضر لانغان ایدی.
قره‌ملنی ضبط ایتیش وه «گه. په. ئو» اوردولارینی قورالسز لاندیریش
وظیفه‌سی — موسقوا پروله‌تار دیویزیونی (فرقه) قوماندانی ، اوقراینا
جمهوریتی مرکز اجرا قومیته‌سی رئیسینگ اوغلی — په‌تروفسکی گه
تاپشریلغان ایدی. کییه‌ف ولایتی عسکرله‌ر قوماندانی یاکیر طرفندان هه‌م
«سؤ قصد»چیلارغا یارده‌م کورسه‌تیله‌جه‌گی محقق وه کییه‌فده‌ن موسقوا
اوستیگه ییباریلاجاق اوردو باشیغا یاکیرنگ ایگ ایشانچلی یاقینلاـ
یازادر. ساویت روسیاداغی وضعیت وه اونی ایضاح اوچون کیره‌کلی
وه سوکولنیکوف «سؤ قصدچیلار» بیله‌ن باغلی ایدیله‌ر. بولاردان باشقا
«مرکز ساویت حکومتینگ اوچده ایکیسی (۲/۳) ، به‌لوروسیا وه اوقراینا
حکومتله‌رینگ آلتیدا بیشی (۵/٦) وه تورکستان حکومتله‌رینگ اون دا
توقوزی (۹/۱۰)نگ سؤ قصد پلانیغا قاتناشی بار ایدی.»

وولله‌نبه‌رغ: «تورکستان حکومتله‌رینگ اوندا توقوزی ساویت
ره‌ژیمیگه قارشی سؤ قصد پلانیغا قاتناشقان ایدی» دیدی. بوقاتناشوچیلارـ
دان موسقوا محکمه‌سیگه تارتیلغان فیض‌الله خواجه بیله‌ن اکمل اکرام
گنه بولدی. باشقالاری قسماً محکمه قراریله ، کوبچلیگی ایسه محاـ
کمه‌سز تورکستاننگ أوزینده أولدورولدیله‌ر.

یللاردان بیری ساویت حکومتیگه صادق خدمتچی بولوب کیلگه‌نله‌رـ
نگ اوندا توقوزی (۹/۱۰)نگ بو ره‌ژیم دوشمانلاری قاتاریغا أوتوب
کیتیشله‌ری ، هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول تورکستاندا روسیاغا قارشی دوشمانلق
درجه‌سینی کورسه‌ته‌در.
ج.

*

موسقوا تهلکه‌سینی کورسه‌توچی آلمانچا بر اثر

ساویت روسیا حقندا آوروپا تیلله‌رنده یازیلغان ، او جمله‌ده‌ن
آلمانچا اثرله‌ر آز ایمه‌سدر. لکن بونلارنگ کوبچیلگی ، تورلوسی تورلو

سبیله‌رله اوقوچیسینی ساویت روسیاداغی حقیقی وضعیت بیله‌ن تانیشترو
یرنده ساویت حکومتینگ سیاسی ، اقتصادی تجربه اویونلارینی ، گیکاتلاـ
رینی ماقتاوغا کیریشیب کیتب اوقوچینی آداشتریب یوردیله‌ر. بو صورتله
کینگ اوقوچی کتله‌سی بیلگیسنده ، تصورنده اولدوقچا کینگ بر بوشلق
یاراندی. آلمان اوقوچیسینگ ساویت روسیا حقنداغی بیلگیسنده بولغان
بو آچیقلقنی کورگه‌ن آلفره‌د روزه‌نبه‌رغ أوز یارده‌مچیله‌رنده‌ن دوقتور
لاییبراندغا بو بوشلقنی تولدوراجاق بر سلسله نشرینی حواله ایتکه‌ن.
مقصدی سیاسی انکشاف بیله‌ن قیزیقوچی اوقوچیلار کتله‌سینی ساویتـ
له‌ر روسیاسنداغی حقیقی وضعیت بیله‌ن تانیشترماق بولغان بو سلسله‌ده‌ن
دوقتور لاییبراندنگ «موسقوانگ آوروپاغا قارشی یوروشی» باشلوقلی
بر اثری چیققان(*).

بولشه‌ویزم انقلابینگ روس خلقی عرقی بنیه‌سنده ، فکریاتندا ،
اجتماعی وه اقتصادی قورولوشندا حاضر تاپدیغی زمین أوستنده انکشاـ
فینی ایضاح صورتیله سوزینه باشلاغان اثر قیسقاغنا بولسا هه‌م بو بولشه‌ـ
ویزم نظریه‌سی وه انقلابینگ تأریخی حاضر لانیشی ایزله‌رینی کورسه‌تیشکه
اوروناد‌ر. بولشه‌ویزم ـ قوممونیزم نظریه‌سینگ یارانیشنداغی یهودیلك
عنصرینی کورسه‌تیشکه حرکت ایتکه‌ن مؤلف بوکونکی ساویت دولتی
قورولوشنداغی یهودیلك رولینی‌ده تورلو جبهه‌له‌رده‌ن ایضاح ایته‌در. ایسیز
که مؤلف بولشه‌ویك روس انقلابی چیقیشینی عرقی باقیمدان تحلیل
ایته‌رکه‌ن بزنگ عرقی‌دا قاتناشتریب یوباروچی بعضی بر تأریخی حقیقتغا
اویدوروالوشی غیر ممکن وه بزنگ هیچده اشتراك ایته آلمایاجاغمز نقطهٔ
نظرلارنی‌دا سرد ایتمه کده‌در.

ساویت حکومتی طرفندان ایلك کونده‌ن آلیب بوکونگه‌چه تعقیب
ایتیلب کیله‌یاتقان «دنیا انقلابی» چیقارو سیاستینی تورلو جهتله‌رده‌ن
کورسه‌تیب کیلگه‌ن مؤلف «قوم اینته‌رن» ، «قوممونیست فرقه‌سی» وه
«ساویت حکومتی» بنیه‌سنده‌کی برلکنی قوتلی دلیلله‌رله اورتاغا قویاـ

(*) Georg Leibbrandt: „Moskaus Aufmarsch gegen Europa“, Zentralverlag der NSDAP. München 1938.

در. او مستملكه وه ياريم مستملكه أولكه‌لەرده بر تورلو، أوزينه قومشو بولغان مملكتلەرده ايكنچى تورلو، دنيانڭ باشقا مملكتلەرنده، بالخاصه بويوك دولتلەر محيطندا اوچنچى تورلو بولوب كورونگەن ساويت سياستينڭ هەر طرفدا عينى «دنيا انقلابى» غايەسينى كوزەتديگينى، بونڭ قيزيل روسيا ايمپەرياليزمى خدمتنده بولغانلغينى تيشقى موغولستان، شرقى توركستان عاقبتى، ختاى وه اسپانيا حادثەلەرى كبى مثاللارله كورسەتەدر... سوزينى ساويت روسيا قولى آستينا توشوب قالغان غير روس اسير ملتلەر مسئلەسينه كيچير گەنده او فيرال انقلابى ايله روسيا اسارتندەن قورتولوب قالغان بو خلقلارنڭ قالايچا قايتادان قيزيل روسيا قولنه توشوب قالديقلارينى، ساويت حكومتينڭ قانداى آلدامچى وعدەلەرله بو خلقلارنى اغفال ايتديگينى، كوب اوزامايچا بو خلقلار آراسندا ساويت عليهدارى حركتى باشلاديغينى وه بو حركتلەرنڭ كينگەيب قوميسارلارغا بارغونچا بوتونيسينى قاپلاب آلغانلغينى، ساويت يازادر. ساويت روسياداغى واضعيت وه اونى ايضاح اوچون كيره‌كلى

ساويت روسياداغى وضعيت وه اونى ايضاح اوچون كيره‌كلى مسئلەلەرگه حصر ايتيلمەكچى بولغان بر سلسلەنڭ مقدمەسى اولاراق نشر ايتيلگەن بو اثر تا ايسكيدەن بيرى خلقلار قاماقخانەسى ديب آتالب كيلگەن روسيانڭ «ملى بر دولت بولماغانليغينى»، اونڭ اوچون ده بو يېرده «ملتلەر مسئلەسينڭ مهم بر پروبلەم بولغانليغينى» سويلەمەكله ساويت روسياداغى حقيقى وضعيتنى آچب كورسەتە بيلوچى ايڭ مهم مسئلەنى اورتاغا قويماقدادر.

بزچه بو كونگەچه كوپنچه ياڭليش آڭلاشيلب كيلەياتقان روسيا — ساويت روسياداغى وضعيتنى توغرو آڭلاب، اونڭ حاستاليغينى توغرو تشخيص ايتەبيلمەك اوچون ايڭ كيره‌كلى مسئلەسى شو ملتلەر مسئلەسى بولغانى كبى، توغرو شكلنده آوروپادا ايڭ آز ايشلەنگەن مسئله ده شودر. اونگچون ده ساويت روسياداغى وضعيتنى توغرو شكلنده كور-سەتيشكه اورونماقچى بولغان بو سلسله ده مەنه شو ساويت روسيا

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

اسارتنده‌كى خلقلارنڭ وضعيتى وه حركاتى أوز اهميتى بيلەن متناسب كينگ اورون آلووينى تيلەب أميد ايتمەك هيچده اورونسز بولماساكيرەك.

تاشبالتا.

بين‌الملل تورموشدان

١ — چەخو-سلوواقيا مسئلەسى. برنيچه آيدان بيرلى بوتون آوروپا سياسى هواسينى قارا بولوتديك باسيب، نهايت اوتكەن سنتابر آيينڭ ٢نچى يارميسيندا آوروپانى سوغوش اوچرومى كنارىغا آليب كيترگەن چەخو-سلوواقيا مسئلەسى، سەنتابرنڭ ٢٩ - ٣٠ نچى تونيندا مونخين شهرينده توپلانغان انگلتەره، فرانسا، آلمانيا وه ايتاليا حكومت باشلوقلارى طرفندان متفقاً بيريلگەن قرارله حل ايتلدى. قرار بويونچا آلمان اهاليسى ياشايتورغان سودەت اولكەسى آلمانياغا قوشولاجاق بولدى. لەهلەر ياشايتورغان تەشين أولكەسيله ماجارلار ياشايتورغان أولكه توغروسندا چەخو-سلوواقيا حكومتى لهستان وه ماجارستان حكومتلەريله آڭلاشا-جاق بولدى. اگرده ياقين اوچ آي ايچنده چەخو-سلوواقيا، لهستان وه ماجارستان حكومتلەريله صلح يوليله آڭلاشا آلماسا، يوقاريدا آتالغان تورت بويوك حكومت باشلوقلارى قايتادان توپلانيب بو مسئلەلەر حقندا دا حكم بيرەجەك بولديلار.

فقط لهستان حكومتى مونخين اتفاقينڭ تعيين ايتديگى مدتگه قاراب تورماسدان، ٣٠ سەنتابرده تەشين أولكەسينڭ هيچ توقتاماسدان أوزيگه تاپشريلشينى طلب ايتب چەخو-سلوواقياغا اولتيماتوم يوللادى؛ چەخو-سلوواقيا بو اولتيماتومنى قبول ايتدى وه ٢نچى اوقتوبرده لهستان اوردوسى تەشين أولكەسيگه كيره باشلادى.

لهستان آرقاسندان ماجارستان حكومتى هەم عينى مضموندا اولتيما-توم بيردى. اوشبو مقاله يازيليب تورغان چاغدا يعنى (١٠/١٠ده) چەخو-سلوواقيا بيلەن ماجارستان حكومتلەرى چەخو-سلوواقيانڭ ماجارستانغا أوتكوزولەجەك أولكه حدودينى تعيينلەش أوچون مذاكره يورگوزمه‌كده-

درله‌ر وه بو مذاکره‌نگ ماجارلارنی قناعتلاندیرارلق نتیجه‌له‌ر بیله‌ن آیاقلانیشیغا هیچ شبهه ایتب بولمایدی...

نهایت سلوواقلار بیله‌ن قارپات اوقراینالیلاری سنه‌له‌رده‌ن بیری طلب ایتب، پراغا حکومتیگه قبول ایتدیره‌آلماسدان کیلگه‌ن آیریم سیاسی مختاریت أداره‌له‌رینی تأسیس ایتکه‌نله‌رینی اعلان ایتمه‌کده‌درله‌ر.

بونیگله وه‌رسای معاهده‌سینگ آوروپا یوره‌گینده هه‌ر ملتنگ أوز مقدراتینی أوزی تعیین ایته‌بیلیش حقی قاعده‌سیگه قارشی یاراتیب قویغان ترتیبی یوقالغان بولدی. ایسکی چه‌خو-سلوواقیا دولتی حقسز اولاراق ایگه‌له‌ب کیلگه‌ن آلمان، له وه ماجار ملی اولکه‌له‌ریندە‌ن آیریلدی، چه‌خ، سلوواق وه قارپات اوقراینالیلاردان بیرله‌شمیش فه‌ده‌راتیف جمهوریتگه آیلانریلدی.

چه‌خو-سلوواقیا بویوك جهان سوغوشندان سوڭ یاراتیلمیش دولتله‌ر آراسندا ایگ ساغلام دیب تانیلیب کیلگه‌ن ایدی. اونگ یاراتیچیسی دیب تانیلغان وه برنچی رئیس جمهوری بولوب سایلانغان متوفی پروفه‌سور ماساریق ایله بوکشینگ ایگ یاقین یارده‌مچیسی هه‌م طلبه‌سی وه اونگ اورنیغا رئیس جمهور بولوب سایلانغان ئه‌دوآرد به‌نه‌ش آوروپا ده‌موقراسیسی دوشونچه‌سینگ ایگ بویوك وه پارلاق سیمالاری اولاراق تانیلیرلار ایدی. آوروپالیلار، بالخاصه آوروپا ده‌موقراتلاری أوچون بو بویله ده بولابیلیر، فقط بیز — تورك وه اسلام اولاراق — بو فکرگه قوشولالماس ایدیك. ۱۹۱۸نچی یلی «عموم ده‌موقراتیك صلح وه آوروپانگ یه‌گی خریطه‌سی» باشلیقلی بوتون دنیاغا معلوم بیر مقاله‌سنده پروفه‌سور ماساریق، تورکله‌رنگ آوروپادان بوتونله‌ی چقاریلیشینی طلب ایته‌رەك، بر اسلام دولتینگ خریستیان خلقلاری أوستونده‌ن حاکمیت یورگوزوشیگه اورون بیریلمه‌سلیگینی یه‌گی ده‌موقراتیك آوروپا أوچون قطعی قانون مقامنده آلغا سورگه‌ن ایدی، چونکه، پروفه‌سور ماساریق چا، «گویا اسلام مدنیتی خریستیان مدنیتنده‌ن توبه‌ن»در! (۱).

(۱) پروفه‌سور ماساریق‌نگ بو مقاله‌سی وقتیله [۱۹۱۸نچی ییل سه‌نتابر آییندا] اوفا

«اهل صلیب» دوره‌سیگه توغرو کیله‌تورغان بو «ده‌موقراتیك» طلبنی آوروپا — «وه‌رسای معاهده‌سی» آوروپاسی — ایشکه آشیریشغا اوروnوب کوردی، فقط نتیجه چیقمادی. بوکون عینی جنس نظریه‌ده‌ن باشقا بر توسلوسی ماساریق ایله به‌نه‌ش‌نگ قوردیغی چه‌خو-سلوواقیا دولتی باشیغا کیلیب اورولماقدادر. حقیقتاًده آلمان، له وه ماجار ملتله‌رینگ چه‌خلارغا نسبتاً آرتیغراق مدنیتلی ایکه‌نله‌ریگه شبهه ایتلیرمی؟ بویله ایکه‌ن مدنیتچه أوزله‌ریده‌ن یوکسه‌ك ملتله‌ر أوستونده‌ن حاکمیت یورگوزواشگه چه‌خلارنگ حقی بارمی ایدی؛ وه بو حقسزلققا نهایت بیریلگه‌نی اوچون چه‌خو-سلوواقیا حکومتی ناراضیلق بیلدیریشکه أوزینی حقلی دیب تانیتا بیلیرمی؟

۲— مونخین آگلاشماسندان سوڭ. مونخین آگلاشماسینگ اهمیتی یالغز چه‌خو-سلوواقیادا اقلیتله‌ر (آزچیلیقلار) مسئله‌سینی حل ایتیشده گنه ایمه‌سدر. چه‌خو-سلوواقیا بوکونگه‌چه آلمانیانگ اورتا وه جنوب شرقی آوروپاغا قارای سیاسی نفوذ وه اقتصادی تأثیرینی اوتکوزمه‌سلك أوچون توسقون بولوب، عینی زماندا آوروپا ایشله‌ریگه ساویت روسیا تأثیرینی اوزاتیش اوچون کوپروك کیبی ایکی تورلو رول اویناب کیلدی. شو رولنی یاخشیلاب بجه‌ره بیلیش أوچون چه‌خو-سلوواقیا بر طرفدان فرانسا، ایکنچی طرفدان ساویت روسیا بیله‌ن حربی اتفاق یاساغان ایدی. چه‌خو-سلوواقیا توپراغی، بالخاصه بوکون آلمانیا قولیغا أوتوب کیتمه‌کده بولغان تاغلی وه هه‌ر تورلو معدنغا بای أولکه‌له‌ر ساویت سوغوش اوچقوچلاری اوچون «اس‌الحرکه»، یعنی اولار أوچون بیلگیله‌نگه‌ن محل سانالار ایدیلار. مونخین آگلاشماسندان سوڭ چه‌خو-سلوواقیانگ بو روللاری قولاتیلغان بولدی. ایندی او — نه آلمانیا یولیغا توسقون —، نه‌ده ساویت روسیا اوچون کوپروك بولابیله‌در.

شهرینده چیقاتورغان بر روس سوتسیالیست غازیتاسندا، أداره طرفندان پروته‌ستو ایتیله‌رەك باسیلیب چیققان ایدی. عینی مقاله حقندا، ۱۹۱۹نچی ییل تیفلیس‌ده چیقاریلیب تورغان «نا روبه‌ژه» آتلی مجموعه‌دا مصطفی چوقای اوعلی بر مقاله یازمیشدی.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

فرانسا وه ساویت روسیا بیله‌ن یاسالغان حربی معاهده‌له‌ر سوغا توشکه‌ن بولدی، بو معاهده‌له‌ر لغو ایتیله‌جه‌ك. بوندان داها «آرتیغی» شودر:—آلمانیا وه لهستان فائداسیغا صنایع جهتنده‌ن أیگ بای وه مهم أولکه‌له‌رینده‌ن آیریلغان چه‌خو-سلوواقیا بوندان سوگرا اقتصادی وضعیتینی آلمانیاغا قارای تعیین ایتیش مجبوریتنده قالاجاق، ایسکیده‌گی «توسوق» بولوش اورنیغا آلمانیانگ اورتا، جنوب وه شرقی آوروپاغا قارای آتاجاق سیاسی آدیملاری أوچون کوپروك بولاجاقدر!

مونخین آگلاشماسی آوروپا سیاستنده یه‌گی ترتیبله‌ر حاضرلاش أوچون یول آچقانده‌ك کورونوب تورو‌بدور. مهم آوروپا غازیتالارینگ یازیشلاریغا کوره، لهستان حکومتی لهستانله ماجارستانگ همحدود بولوشینی طلب ایته‌رمیش؛ بو ایسه چه‌خو-سلوواقیانگ قارپات (اوقراینا) أولکه‌سینگ ماجارستانغا قوشولوشیله‌گنه به‌جه‌ریله تورغان نه‌رسه‌در.

لهستان حکومتینگ طلبندان ایکی تورلو معنا چیقاریب بولادر: بریسی—لهستان، اونیگله همحدود ماجارستان وه رومانیا بیرله‌شیب ساویت روسیانی آوروپادان بوتونله‌ی آیریب تورا تورغان «دیوار» یاساو؛ ایکنچیسی—آلمانیانگ اورتا، جنوب وه شرقی آوروپا یولیندا «جبهه» قورو بولاجاقدر.

مونخین آگلاشماسی آوروپا باشیغا کیلیب قالغان سوغوش قورقوسینی تارقاتیب، سیاسی هوانی تازارتماقله، بر طرفدان انگلته‌ره فرانسا وه ایکنچی طرفدان آلمانیا-ایتالیا بولوب یاراشیب، آگلاشیب ایش یورگوزوش ممکنلیگینی کورسه‌تدی وه بوگا یول آچیب بیردی. سوك ایکی سنه بویی غیر طبیعی بر وضعیت آلمیش فرانسا - ایتالیا مناسبتی توزه‌له باشلادی. فرانسا، ایتالیاغا وه ایتالیا فرانساغا بویوك ایلچیله‌ن تعیین ایته‌تورغان بولدی. دیمه‌ك فرانسا ایتالیا ایمپه‌ریئومینی (حبشستاننگ ایتالیا طرفدان ضبط ایتلگه‌نینی) رسماً تانیاجاق. آلمانیا بیله‌ن فرانسا مناسبتینگ توزالیب کیتیشی احتمالی بارلغیدا آگلاشیلادی.

١

چه‌خو-سلوواقیا رولینگ که‌مه‌ییشیله کیچیك آتاتا برلگینگ ده رولی که‌مه‌یب، بونگ مقابلنده ساویت روسیانگ غربی آوروپاغا قارای یولنداغی ایگ مهم «توسقون» لهستاننگ رولی یوکسه‌لمه‌کده‌در. بیزچه یوقاریدا اسمله‌ری آتالغان تورت آوروپا بویوك دولتیگه لهستان قوتی قوشولماغونچا عموم آوروپا سیاسی وضعیتینگ یاقین بر زمان ایچنده توزالیب کیتیشیگه امید باغلاب بولمایدی.

مونخین آگلاشماسی نتیجه‌سنده «ییگیب» وه «ییگیلیب» چیققانلار کیم بولدی؟ ییگیب چیققانلار —«هه‌ر ملتنگ أوز ملی مقدراتینی أوزی بیلگیله‌ش حقی» طرفدارلاری ایله آوروپادا صلحنی ساقلاب قالیش طرفدارلاری بولدی.

ییگیلگه‌نله‌ر ایسه — ماتاه‌ر حقیغا قارشیلق ایتوچیله‌ر ایله سوغوش طرفدارلاری بولدی. بو ییگیلگه‌نله‌ر باشندا شبهه‌سز ساویت حکومتی تورادر.

بو ییرده آیریچا قید ایتیب اوتوش لازم کیلگه‌ن بیر نقطه شودرکه چه‌خو-سلوواقیا مسئله‌سینی حل ایتیش چاغی چه‌خو-سلوواقیانگ متفقی موسقوا حکومتینی مونخینگه دعوت ایتیش دیگه‌ن فکر هیچ کیمنگ ده باشیغا وه خاطریغا کیلمه‌گه‌ن! موندان داها بدتری او درکه، مونخین آگلاشماسی حقندا بیاناتدا بولغان چه‌خو-سلوواقیا مینیسترله‌رینده‌ن بریسی چه‌خو-سلوواقیا حکومتینگ ساویت روسیادان نیمه اوچون یاردم ایسته‌مه‌دیگینی ایضاح ایته‌ره‌ك:

—اگر بیز، فرانسا وه انگلته‌ره‌نگ مونخینده آلدیقلاری وضعیتنی بیله توروب، ساویت روسیا یارده‌مینی قبول ایتسه‌یدیك، بوتون آوروپا، او جمله‌ده‌ن دوستلاریمز (انگلته‌ره وه فرانسا!) بیزنی آوروپاغا بولشه‌ویزم کیترمه‌کچی بولدی دیب عیبله‌یه‌ره‌ك، بیرله‌شیب بیزگه قارشی بر جبهه بولوب سوغوش یورگوزه‌جه‌کله‌ر ایدی.»— دیمیشدر.

ساویت روسیانگ آوروپاداغی «اهمیت» وه رولینی بوندان داها آرتیق، داها یاخشی تصویرلاب بولورمو؟

——م.——

مراكش (*)

II

بوتون زراعتچی مملکتلەردە بولغانی کبی مراكش دولت حیاتندا دا شهر ایمەس، قیشلاق مهمدر. شهرلەر سوداگر دیگەن آزچیلق قاتلامی طرفندان قورولمش، سلطانلار دا اوز اسملەرینی تأریخدە قالدیرماق اوچون سالدیرغان یوکسەك منارەلی جامع وە زینتلی سرایلاریلە شهرنی بیزەگەنلەر. تجارلار دا آندا أوز مغازەلەرینی سالغانلار. هەر ایکیسی دە أوز ثروت - بایلقلارینی فقیرلار وە دهقان خلق قیزغانچلغندان قورو اوچون بویوك قورغانلار وە یوکسەك قلەلەر سالیشقا اوروندیلار. بوتونیسینی ایسە کویلو باقدی وە بوگا مقابل اوگا یالغز قاعدلەر حکمرانلغی غنا بیریلدی. او عصرلاردان بیری أوز تورموشینی أوز قیشلاغی محصولی ایلەن أدارە ایتب کیلەدر. او سادەگنە بولغان کیمینی أوز قویی وە تویەسی یونندان توقوب کیلدی؛ آماچینی، ایگەرینی أوزی یوندی، قول تیکیرمەنینی أوزی یاسادی. قویاش حرارتیلە قاوجراتیلب تورغان یرینی أوزی سوغاردی. آریقلارینی تاش، قومدان تازالاو وە اونگ ساحللارینا خرما آغاچلاری اوتورتوب محکملەو، آباد ایتو ایشلەرینی بوتونیسینی قیشلاق خلقی اوزی ایشلەدی. بدوی وە تواریغ باسقینچیلارنگ هجومندەن اوزی قورودی. بونلارنگ بوتونیسی أوستینە سلطانلار سرایلارینی تزیین وە قارا غواردیالارنی ساقلاو اوچون سالیق تولەدی.

بو مملکتدەکی قوراقلق یوزندەن ایکینگ یاخشی أونوم بیرووی هەر اوچ-تورت ییلدا بر دفعەغنا کیلەدر. تیز-تیز قیتلق، آچلق تهلکەسی کیچیریلەدر. مولچلق وە نورمال أونوم زمانندا تینچ وە ایشچەن دهقانلار دا بوندای آچلق دورەسینە کیرگەندەن سوڭ باسقینچی دستەلەری توزوغا توتونادرلار. حتی فرصت کیلگەندە اون میڭلەرچە کشی توپلاغان دستەلەر سلطانلار سراینە دە هجوم ایتکەندر. آوروپا تعبیرندە بونلار بوتونیسی «آنارشی» دیب آتالادر. حقیقتدە ایسە بو اهالی کوبچیلگینی

(*) باشی «یاش تورکستان»نگ ١٠٤ـ١٠٥نچی ساننداەر.

تشکیل ایتکەن آچ قیشلاقینگ، موللق، توقلق ایچندە یاشاغان شهر آزچیلیغینا قارشی عصرلاردان بیری یوروتوب کیلەیاتقان کورەشیدر.

أدارە فرانسزلار قولینا کیچو بیلەن مەنە شو آوروپالیلارچا «آنارشی» دیب آتالغان نەرسە بیتریلگەن بولدی. کورەش شهر آزچیلیغی فائدەسیغا توگەمەگلە آوروپالیلار طرفندان «مملکتنی تینچالتو» دیب آتالغان وضعیت یاراتیلغان بولدی. خصوصی ملك وە ثروت بوکون ایسکیسندەن کوب کوچلو بر شکلدە مدافعە ایتیلەدر. قرآن کریم عمدەلەریلە مملکت خلقی اوچون یات «مدنی قانون» آراسینی اولاشترماق تجربەسی یاسالادر.. قوللق مسئلەسی توگەتیلگەن. قیشلاق ویرگولەری اولدوقچا منتظم کیلیب تورادر. عزت نفسلەری بیلەن کوپرەك حسابلاشیلغان بایلار وە شریفلەر وضعیتدەن داها زیادە ممنون کورونە آلادرلار. دولت وە ادارە طرفندان اونلارنگ امتیازلارینی تحدید وە منفعتلارینی متضرر ایتەجەك مداخلەلەر آز کورونەدر. لکن قیشلاق ایسە ایسکی تورموش وضعیتندە دوام ایتەدر. هیچ بر تورلو یاردەمگە مظهر بولماغان قیشلاقی ینە دە أوزینگ اویدە توقولغان احرامنە بورونغان، آیاق یالان حالندا یاشاب بارادر...

دنیا سوغوشی سوگندا، ١٩٢٠نچی سنەلەری مارشال لیئوتە والیلگی زماندا باشلانغان بویوك مقیاسداغی شهر اعماری چاغندا هەر طرفدان یرسز بولوب قالغان کویلولەر، زایتونلقلارینی یوقالتب قویغان آتلاس تاغی یاماچی أهالیسی سورولەرلە ایش قیدیریب شهرلەرگە آقدی. بحران باشلانغاندان سوڭ فرانسادان کیلگەن مهاجرلەر قولنە کیچیریب یوبارماقلە یرندەن آیریلیب قالغان بوکشیلەر اوچون ایمدی ایش دە تاپیلمای قالدی. بو صورتلە یالغز قیشلاقنیغنا ایمەس، شهر أهالیسینگ پرولەتار قسمینی تشکیل ایتمەکدە بولغان کیچەگی دهقانلارنیدا شدتلی بر قایغی وە ناراضیلق حسی قاپلاب آلدی. بو ناراضیلق کیگەیب فرانسوز مکتبلەرندەن یاش مراكش منورلەرینە دە یاییلدی.

بو یاش مراكش منورلەری —«یالغز دهقانلارغاغنا آغیر ایمەس،

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بزلەرگە دە آغيردر. ديپلوم چونتەگيمدە فقط قيلاتورغان ايشم يوق. فرانسوز ليسەسيني بيترگەن هەر بر مراكشلى ٥٠٠ فرانق آيلق بيلەن بولسا دا، پوستا خط تاشوچيسى بولوبدا خدمت ايتوگە حاضر. لكن بوش اورون يوق» ديدر.

بوتون ناراضيلقلارنگ نيگيزى مەنە شو اقتصادى آغيرلقلاردر. فقط بوندان باشقا دا يەگى كشيلەر طرفدان أدارە ايتيلمەكدە بولغان صرف سياسى مفكورە حركتى دە أوسوب باراتدر.

بويوك دنيا سوغوشندان سوك بولوب اوتكەن سانسز أوزگەريشلەردەن آوروپاليلارچا سيزيلمەى قالغان بر نەرسە، پان-اسلاميزم، يعنى «اتحاد اسلام» ديب آتاليب يورگەن نەرسەنگ سياسى جريان اولاراق بوتونلەى بوزولوب كيتكەنلگيدر. توركيە وە مصر، بالخاصە توركيە ملى انقلاب حركتلەرى چوقور تأثير ايتمەسدەن قالمادى. بوكونكى يەگى مراكش ملى حركتى دە ايسكيدە محلى علما طرفدان ادارە ايتيلگەن شهر آزچيلغينگدا كيچيك بر قسمينى ايچنە آلابيلگەن حركتلەرگە هيچ اوخشامايدر...

يەگى حركتنگ اساس مقصدى مراكش خلقينگ برلگيدر. او بو برلك غايەسينى فرانسوزلار طرفدان يوروتولمەكدە بولغان مراكش خلقينى عربلار، بەربەرلەر ديب آيرو تجربەسينە قارشى قويماقدادر. حركت تولا ملى استقلال شعارينى ميدانغا آتمايدر. او بو جهتدەن «حمايە معاهدەسينە» («پروتەكتورات»غا) صادق قالادر. او يالغز بو معاهدەنگ حقيلە، توغرو تطبيق ايتيليشينى وە مراكش يرلى أدارەلەرينگ معاهدەدە كورولديكى كبى مستقل بولوب قالولارينى طلب ايتەدر. اوتكەن يل سوگينا قادار چيقب تورغان، سوگرادان فرانسز ادارەسى طرفدان منع ايتيلگەن «خلق حركتى» نام فرانسزچا غازيتا حركتنگ ناشرافكارى ايدى. مراكش ملى حركتى باشلوغى وە غازيتانگ باش محررى محمدحسن اوزانى «مراكش مراكشليلەرگدر» باشليقلى مقالەدە حركت پروغرامينى كورسەتيب أوتدى.. مقالەنگ باشليغى أوزى

حركت باشچيسى طرفدان تمثيل ايتيلگەن نقطۀنظرنى سويلەب بيرمە كدەدر.

مارشال ليئوتە حمايەنى «قونترول ديب بيلگيلەدى. بو ايسە فرانسا حكومتينگ طلب ايتديكى وە ايشكە آشيرديغى مملكتنى توغرودان توغرو أدارە ايتوى بولماسدان، مملكتنگ ايچكى قورولوشيغا توقونماياجاقدى» ديگەن محمدحسن فرانسزلارنگ مراكشنگ ايچكى قوروولوشيغا توتوقونماسلق حقنداغى وظيفەلەرينى أوتەمەديكلەرينى آلغا سورەدر.

«حمايە معاهدەسى» اساسينا صادق قالغان مراكش ملى حركتى بالخاصە فرانسادا «خلق جبهەسى» حكومتى ايش باشينا كيلگەندەن سوك (١٩٣٦نچى يلى اورتالارندا) كوب انكشاف ايتدى. فقط ١٩٣٧نچى يلى كوزندە ينە شو «خلق جبهەسى» حكومتى طرفدان قطعى قارشيلق كوردى. ١٩٣٧نچى يلى نويابرندا مراكش ملتچيلەرينگ ايكى غازيتاسى قاپاتيلدى. محمدحسن اوزانى أوزى قاماليب قالو تهلكەسى قارشيسندا ياشيرينماق مجبوريتندە قالدى. محمدحسن نگ «مراكش خلق حركتى» آتلى فرقە تشكيلاتى رسماً تارقاتيلغان. بو رسماً تارقاتيلغان بولووينا رغماً، او مملكتنگ تورلو كوشەلەرندە تورلو شكلدە أوز بارليغينى كورسەتمەكدەدر.

بالخاصە فاس دارالفنونى طلبەسى شدتلى فعاليت كورسەتمەكدەدر. لكن بو دا ايمديلك بر تجربە اورونوشندان غنا عبارتدر.

كيليملى.

توركستان خبرلەرى

يەگى قادرولار

چيمكەنت قورغاشين اعمالاتخانەسى (زاوودى)نگ تاغ - معدن تەخنيكومينى بويل بتيريب چيقاتورغان ٧٠ ستودەنت ديپلوم يوموشلارينى تاپشيريب، دولت امتحانينا باشلامشلاردر. ايمديلك ١٤ ستودەنتنگ ديپلوم يوموشى سيناودان اوتكەزيليب، امتحانغا كيرگەنلەردەن بعضيلارى «اعلا» ايلە چيقميشلاردر («سوتسياليستيك قازاغستان» ٣٨ .٦ .٢١).

آلما-آتا شهرنده‌گی قازاق په‌داغوژی اینستیتوتینگ ادبیات شعبه‌سینی بو ییل بتیریب چیقاتورغان ۱۸ ستوده‌نت ایونگ ۹ندا سیناودان اوتکه‌زیلمش وه بولاردان جلیله جولای، رخیله قویباقار، بیکقوچ، داوولبای، نورعلی ایله تاغین ایکی ستوده‌نت «أوته یاخشی» (اعلا) درجه ایله چیقمیشلاردر («سوتسیالیستیك قازاغستان» ۳۸ .۶ .۱٤).

سمرقندده‌گی علاقه مکتبینی یاقیندا ٦۰ کشی بتیرمشدر. بولارنگ ۲۰سی پوستا-ته‌لغرافچیلق، ۱٤ی رادیستلك، ۱٦ کشی مورزیستلك وه ۱۰ کشی ماتیورلك هنرینی ایگه‌لله‌مشدر. علاقه مکتبینی بتیرگه‌ن بو یاش قادرولار ایشله‌ش اوچون رایونلارغا جوناب کیتمشله‌ر («ق.أوزبیکستان» ۱۲.٦.۳۸).

اورتا آسیا صنایع اینستیتوتینی بو ییل ۱۱٦ کشی بتیریب مهندس بولوب چیقمشدر. بولار ئه‌لیکتریك، ییر - سو وه کان مهندسله‌ریدرله‌ر. بتیریب چیقوچیلارنگ ۸ی فرقه‌لی وه ٤۹ی قومسومول ایمش («قیزیل أوزبیکستان» ۲۱.٦.۳۸).

بو ییل اورتا آسیا دولت دارالفنونینگ ماته‌ماتیك، فیزیك، بیئولوژی وه کیمیا بولومله‌رینی ۱۳۷ کشی بتیره‌جه‌کمش. بولاردان ٦٥ ستوده‌نت دولت امتحانینی بیرمشدر. قانچاسینگ تورکستانلی ایکه‌نلگی سویله‌نمه‌یدر. أوزبیکستان دولت اونیوه‌رسیته‌سینی ایسه ٥٤ کشی بتیرمشدر. بولارنگ یارمیسیدان کوبره‌گی تورکستانلی ایمش («قیزیل أوزبیکستان» ۱٦.۷.۳۸).

سمرقندده‌گی قیشلاق خوجالیق اینستیتوتینی بو ییل ٥٥ کشی بتیریب، بولار آغرونوم، مال دوقتوری وه زوئوته‌خنیك‌درله‌ر. ینه شو شهرده‌گی خلق خوجالیق اینستیتوتینی ۱۱۳ کشی بتیرمشدر. بولار عالی معلوماتلی اقتصادچی، پلانچی، استاتیستیکچی وه بوخالته‌رله‌ر ایمشله‌ر. ینه شونداغی معلمله‌ر اینستیتوتی اورتا مکتبله‌رده، ته‌خنیکومله‌رده درس بیره‌تورغان ۱۰٤ فیزیك، تأریخ، تیل - ادبیات وه طبیعیات اوقوتوچیسی چیقارمشدر («قیزیل أوزبیکستان» ۳۸ .۷ .۲۹).

ینه شو تاشکند غازیتاسینگ ٥.۸.۳۸ تأریخلی سانندا بیلدیریلدیگینه کوره، چیرچیق‌داغی سه‌ودا باشقارماسی یاقیندا ایکی غروپ سه‌ودا

خادمله‌ری وه آوقاتلانیش خادمله‌ری اوقوتوب چیقارمشدر. اوقوشنی بتیریب چیققان ٥٤ کشینگ باریسی خاتونلار بولوب، بولارنگ کیمله‌رده‌ن وه قانچاسینگ تورکستانلی ایکه‌نلگی حقندا معلومات بیریلمه‌یدر.

زیانچیلار

چیقیش قازاغستانداغی سامار آودانندا رحیم اوغلی، قوجاخان اوغلی، قوسای اوغلی، مه‌که‌ی اوغلی نام کشیله‌رنگ قولخوزغا ضرر کتیرگه‌نلگی،ماللارنی آزایتقانلیقلاری سامار آودانی پروکوروری طرفدان آنیقلانیب مسئولیتکه تارتیلمشلاردر.

قاراتال آوداننداغی پروکورورنگ تیکشیروی نتیجه‌سنده شو آودانغا قاراشلی ماقاچ آوول شوراسی باشلوغی نصیب‌بای اوغلی‌نگ «خلق یاولاری» ایله باغلانیشی بولغانلغی آنیقلانمش وه اونگچون اورنندان توشورولوب مسئولیتکه تارتیلمشدر. («سوتسیالیستیك قازاغستان» ٦.٦.۳۸).

أوکتوستیگ (جنوبی) قازاغستانداغی «قاراتاو» قولخوزی باشلوغی مارالبای اوغلی‌نگ قولخوزغا اقتصادی ضررلار بیرگه‌نلگی آنیقلانیب مسئولیتکه تارتیلمشدر.

قاپلانبیك آوولنداغی تیله‌وخان اوغلی قولخوز تعلیماتینا مغایر حرکات قیلغانلق، قولخوزچیلار آراسیدا دینچیلك تشویقاتی یوروتکه‌نلك وه ایسکی عادتله‌ر تاراتقانلق بیله‌ن عیبله‌نیب جوابگرلککه تارتیلمشدر. (سوتسیالیستیك قازاغستان» ۳۸ .٦ .۱۱).

آقتوبه شهرنده‌گی ٦نچی اورتا مکتبنگ دیره‌کتوری ایسه‌نبای‌اوغلی «خلق یاولاری» ایله باغلانیش یاساغانلق وه اوقوش ایشله‌رنده زیانچیلق قیلغانلق بیله‌ن عیبله‌نیب مسئولیتکه تارتیلمشدر.

«قوشچی» قولخوزی فه‌رماسنداغی رحمت اوغلی، آتاجان اوغلی لارنگ اقتصادی زیانچیلق یاساغانلغی تورکستان آودانی پروکوروزی آرقالی آنیقلانیب، بولار دا مسئولیتکه تارتیلمشلاردر («س. قازاغستان» ۳۸ .٦ .۱٥).

آیاگوز آودانی «أورکه‌نده‌و» قولخوزینگ بورونغو باشلوغی مصر

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

علی اوغلی شاکرنگ «خلق یاولاری» ایله باغلانیش یاساغانلغی وه قولخوزغا اقتصادی ضربه بیرگه‌نلگی پروکورور طرفندان آنیقلانیب مسئو-لیتکه تارتیلمشدر («س. قازاغستان» ۳۸. ٦. ۱۸).

بالیقچی رایونی سرای قیشلاقداغی کارل مارکس قولخوزی‌رئیسی پالوان اوغلی عبداللەنگ باسماچی بولغانلغی وه قولخوزغا اقتصادی ضررلار بیریب کیلگه‌نلگی آنیقلانیب، اوچ یل قاماقا حکم ایتلمشدر.

قارادریا رایونیداغی قولخوز ایشله‌رینگ بوزولوشندا بویوك رول اویناغانلغی آنیقلانغان عمرزاق اوغلی ساویت محکمه‌سی طرفندان ۱۰ یللق قاماقا حکم ایتلمشدر. قارادریا رایونی اجرا قومیته‌سی کاتبی عبدالمنان اوغلی ایله موسی اوغلی‌لاری قاماقا آلینمشلاردر («ق. أوز.» ۱۱.٦.۳۸).

اورگه‌نچ رایونی قومسومول قومیته‌سینگ ایکنچی کاتبی یونس‌اوغلی عبداللەنگ سوڭ زمانلار «خلق دوشمانلاری» قاتاریغا أوتکه‌زیلیب یو-باریلغان بوروغو قومسومول قومیته‌سی کاتبی رحیم اوغلی وه سید اوغلی لاری ایله یاقیندان علاقه قیلغانلغی آنیقلانیب، اورنندان توشورولمش وه محکمه‌گه تارتیلمشدر («قیزیل أوزبیکستان» ۲۱.٦.۳۸).

شرقی تورکستان اهالیسیگه حربی تعلیم بیریلمه‌کچی

«پراودا» غازیتاسینگ ۱۰.۱۰.۳۸ تأریخلی ساندا خاقاودان آلیب باسقان بر خبرینه کوره، شرقی تورکستان اهالیسیگه حربی تعلیم بیرمه‌ك قرارغا آلینمشدر. موسقوا غازیتاسندا یازیلدیغینا کوره، شرقی تورکستان-نگ هەر طرفندان توپلانغان ٦٦٩ نماینده‌نگ شو یل اوقتوبرنگ ۱—٦سیغاچا یاسالغان بر توپلانیشندا مرکزی ختای حکومتیگه یاپونلارغا قارشی یاردەم بیریش قراری چیقاریلمشدر.

شرقی تورکستاندا یاپونیاغا قارشی حرکت یورگوزوب یاتقان شبهه-سز روس بولشه‌ویك حکومتیدر. کیم بیلیر، بلکه‌ده بر آز وقتدان بیری اوزاق شرقدان «یوقالیب کیتکه‌ن» ساویت مارشالی بلوخەر بوکونلەرده شرقی توورکستاندا یرلی خلقدان عسکرلەر حاضرلاتیب یاتقاندر.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Buchdruckerei „VIKTORIA“ GmbH., Charlottenburg 1, Spreestraße 8
مسئول مدیری دوقتور طاهر شاکر.

تورکستان چیگه‌ره‌سنده

«قیزیل أوزبیکستان»نگ ۳۸. ۳. ۲۱ تأریخلی ساننداء روسچا «ساویتسکایا قیرغیزیا» غازیتاسندان آلیب باسیلغان بر خبرده، چیگه‌ره ساقچیلاری باشلیغی قیزیل عسکر حصام‌الدین اوغلی‌نگ قوشنی دولتدەن ساویت توپراغینا قاچیب أوتکه‌ن برکیشینی اوشلاغانلغی وه بوکیشینگ‌چیت دولتله‌رده‌ن برینگ جاسوسی ایکه‌نلگی یازیلماقدادر.

آرادان اوچ کون أوتکه‌نده‌ن کیین حصام‌الدین اوغلی یه‌نه قورو-قچیلقدا چیقان وقتیدا ته‌لغراف سمیده شبهه‌لی بر نه‌رسه کوروب، ته‌لغراف سمینی اوزولوشدان ساقلاب، قویاروچیلیقنگ آلدینی آلمش وه زیانچینی اوشلاغان ایمش. آرادان یه‌نه اوچ کون أوتکه‌نده‌ن کیین حصام‌الدین اوغلی چیگه‌ره قاچقینلارینگ شریگی بولغان بر «یول کور-سه‌توچی»نی اوشلامشدر. قیرغیزستان ایچکی ایشله‌ر قومیساری میرآلای لوتسمانوف حصام‌الدین اوغلینی قیمتلی؛ هه‌رسه‌له‌ر بیله‌ن مکافاتلامشدر.

تورکستاندا قوزغالان

مجموعه‌میز باسیلماقدا ایکه‌ن به‌رلینده چیقاتورغان معروف «فولکیشه‌ر-به‌اوباخته‌ر» غازیتاسینگ ۳۸ .۱۰. ۱۵ تأریخلی ساندا «تورکستاندا عصیان» باشیلقلی بر خبر اوقودوق. بو خبرده تورکستاننگ آفغانستانغا یاقین یرنده، بیهبودی اطرافدا ساویت حکومتیگه قارشی قانلی قوزغالان کوته‌ریلدیگی وه قوزغالانچیلارنگ بیهبودی یاقینداغی سوق‌الجیش باقیمندان مهم بولغان یرله‌رنی اشغال ایتدیکله‌ری بیلدیریلمه‌کده‌در. قوز-غالانچیلارنگ یعنی باسماچیلارنگ اوقچاچارلار ایله قورالاندیقلارینی وه ساویت ساقچی قوتینگ بوخارا ایله بیهبودی آراسنداغی‌تیمیریول خطیغا چیکیلدیگینی بیلدیره یاتقان بو خبرده، قوزغالانچیلارنگ تورکستان خلقیغا قاراتیب بر خطبنامه نشر ایتدیگی ده بیلدیریلمه‌کده‌در.

*

توزاتیش

۱) «یاش تورکستان»نگ ۱۰٦ نچی سانی، ٤ نچی بیت، ٥ ـ ٦ نچی قاتار-لارداغی —... باشقالارنگ «لعنتله‌ر»نده‌ن عبارتدر— سوزله‌ری —... باشقالارغا «لعنتله‌ر»ده‌ن عبارتدر— دیب توزاتیلیب اوقولسون.

۲) «یاش تورکستان»نگ ۱۰٦ نچی سانی، ۳٤ وه ۳٥ بیتله‌رنده ذکر ایتلگه‌ن آذر-بایجان صنعت استاذینگ اسمی «عزیزبیك حاجی بیكلی» ایمه‌س، توغروسی «عزیر بیك حاجی بیكلی»در.

Yach Turkestan

Octobre 1938 (Le Jeune Turkestan) No. 107

Revue mensuelle

Organe de la lutte nationale pour l'indépendance du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokai-Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنڭ بیتلەری
آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلاری:

ییللیغی 120 فرانسز فرانقی، آلتی آیلیغی 65 فرانق، اوچ آیلیغی 35 فرانق.

باشقارمادان: ۱ — سریناگار (کاشمیر ـ هندستان)دان «اوروش خبریگه جواب» باشیلغی وه «کونتوغدی» امضاسیله مقاله یوللاغان یورتداشیمزغا؛ بو حقدا مجموعەمیزنڭ شو سانندادا تورکستانلیلارنڭ اساس فکرینی کورسەتوچی مقاله بار. فرصت کیلگەندە طبیعی سیزنڭ یازودان دا فائدالانیرمیز.

۲ — دیوبند (هندستان)ده محمدامین اسلام بیکگه؛ اوردو تیلندەن ترجمه قیلیب یوللادیغڭز مقاله اوتکەن آینڭ اورتالارندا آلینمشدر. تنویراتڭز اوچون رحمت. اوردو تیلندەگی نشریاتدا مملکتمزگه عائد یازولار اوچراتساڭز، لطفاً ترجمه ایتەرەك یوللاب توریڭ. امکان تاپساق باسار وه یا باشقا تورلو استفاده ایتەرمیز.

۳ — مکەمکرمەده حبیب‌الله افندیگه؛ یوللادیغڭز رسملەر ایله مکتوب وقتندا ایریشدی. تفصیلاتڭز اوچون تشکرلەر ایتەمز.

٤ — طائف (حجاز)ده مختارخان افندیگه، برنچی آوغوست ۱۹۳۸ تاریخلی مکتوبڭز وه اونڭله برگه یوللانغان غازیتا وقتندا ایریشدی علاقەڭزنی تقدیر ایتیب، موندان سوڭرا دا باشقارمامیزغا شو استقامتده یاردەملەشیب توروشڭزنی اوتونەمیز.

٥ — شو ییل ۲۳ نچی آوغوستدا دیوبندده یازیلیب، آستیغا ۲۷ یورتداش طرفندان امضا آتیلغان مر اجتنامه ایریشدی.

مجموعەمزغا تیپشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس: —

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France